

PER KRARUP

FORHOLDET TIL SKOLEN

INDHOLD

	Side
I. Indledning	187
II. Teoretiske overvejelser	193
III. Praktiske resultater	202
IV. Politisk arbejde for skolen	215
V. Undervisningsinspektøren	225
VI. Slutning	241

I

INDLEDNING

Madvig er uden sammenligning den enkeltperson der har haft den største indflydelse på den lærde skole i Danmark i det 19. århundrede. Dette er så meget mærkeligere som han fra sin tidligste ungdom helt har været Universitetets mand og — bortset fra et to måneders vikariat i en enkelt klasse i Borgerdydskolen på Christianshavn i 1826 — aldrig selv har undervist i en skole. Man spørger med undren sig selv hvad der er baggrunden for hans udstrakte viden og for de sobre domme om det højere skolevæsen i Danmark som kendetegner ham fra hans tidligste tid, og hvordan det kan gå til at han kom til at sætte så stærkt et præg på flere generationer af skolemænd. Igennem en årrække på ikke mindre end 53 år — med en afbrydelse på 3 år i hvilke han var minister — fra 1826 til 1879, var en af Madvigs hovedbeskæftigelser at undervise og uddanne de vordende lærere. I de første 22 år modtog han dem endda straks efter skoleundervisningens ophør, examinerede samtlige dimitterede til examen artium i latinsk sprog og litteratur og underviste dem til Anden Examen i samme fag. Alle som har underkastet sig filologisk embedsexamen i disse halvhundrede år, har i snævraste forstand været Madvigs disciple. Han nævner selv i Livserindringer¹ hvorledes samtlige rektorer ved de lærde skoler og mange lærerpladser — vel alle de vigtigste — beklædtes af hans tidligere tilhørere. Hans indirekte betydning for skolens udvikling er da let forståelig. Men hvordan kunde det gå til at han — uden undervisningserfaring og skolepraksis — med en moden mands dømmekraft og indsigt direkte og aktivt kunde gribe ind i skolens liv lige fra begyndelsen af sin livsbane?

Den første og vigtigste forudsætning for Madvigs indsigt i den lærde skoles verden må være hans egen skolegang i Frederiksborg lærde Skole, hvorom han selv har givet en kort men meget sigende beretning i sine erindringer². Hvor indskrænkede — både i åndelig og materiel henseende — forholdene har været i den lille bys latinske skole i hine tider, får man et stærkt indtryk af gennem læsningen af denne beretning, og indtrykket

af at Frederiksborg Skole trods en dygtig ledelse aldeles ikke var fulgt med tiden, styrkes yderligere når man læser hvad rektor E. G. TAUBER efter sin tiltrædelse af rektoratet i Hillerød i 1832, 12 år efter at Madvig var blevet dimitteret, skriver i en indberetning, at »Frederichsborg Skole mere end de fleste lignende Indretninger i Landet, endog i sin nuværende Form, viser sig som en Overlevering fra Fortiden, idet den har noget mere Gammeldags og Særeeget ved sig, end almindeligen finder Sted, og som erindrer Iagttageren om den Tidsalder, da den fik sin Tilværelse«³.

Det kan anses for givet at spiren til den reformiver der præger den unge Madvigs forhold til det højere undervisningsvæsen, er lagt i hans tidlige ungdomsår i den lærde skole i Frederiksborg. Og det er ikke blot således at alle de mangler han har set og oplevet på nærmeste hold, har inspireret ham til overvejelser af hvorledes de kunde afhjælpes (et sådant negativt incitament har vel de fleste åndeligt vågne menneskers skolegang budt på både før og siden), men det er også tydeligt at han ved mødet med en virkelig stor og stærk personlighed har fået ledet sine tanker om undervisning og opdragelse i en retning der blev bestemmende for ham i al fremtid.

Denne personlighed var rektor BENDT BENDTSEN, der fra første færd modtog og behandlede den opløbne trettenårige dreng der kom den lange vej fra Bornholm for at søge hans skole, med faderlig omsorg og mildhed, skønt han ikke havde været uden betænkelighed ved at optage ham, da hans forkundskaber var meget mangelfulde. Madvig har selv i en minde-tale over Bendtsen i februar 1831, udgivet samme år, givet en karakteristik af denne mand, som han i sine erindringer kalder »uforglemmelig«⁴. Han udmærkede sig efter Madvigs eget udsagn ikke alene ved solide og omfattende kundskaber i sine undervisningsfag, Latin, Græsk, Hebraisk og Fransk, men også ved troskab og iver i sin embedsgerning og fremfor alt ved et overordentlig mildt og kærligt gemyt. Lige karakteristisk for Madvigs stærke følelser og for hans angst for at give dem udtryk er skildringen af afskeden med rektor Bendtsen⁵, hvis »fortrolige og kjærlige Tiltale og Formaning besvaredes, omend ikke i Ord, med den inderligste Tak«. Madvig skriver samme sted i Livserindringer at han ofte har bebrejdet sig at han »ikke noksom ydede ham Gjengjæld for den kjærlige Stolthed, hvormed han fulgte sin Lærlings Fremskridt paa den akademiske Bane som Lærer i hans Yndlingsfag: Latin«.

Bendtsen har ikke alene lagt grunden til filologen Madvig gennem den omhyggelige undervisning, som gik langt ud over skoletimernes grænse, men han har også ved hele sit almindelige syn på undervisning og opdragelse sat et umiskendeligt præg på sin senere så berømte elev.

Bendt Bendtsen hørte til de unge der ved at studere i Göttingen i 1780'erne under CHRISTIAN GOTTLÖB HEYNE havde fundet et åndeligt stade i Nyhumanismen. Det ideal han i ungdommens studieår havde optaget i sig, og som blev ved at præge ham hele livet igennem, var den harmoniske udvikling af alle menneskelige kræfter og anlæg gennem et grundigt studium af den antike kultur, ganske særlig den græske. Nyhumanisterne, og med dem Bendtsen, omformede undervisningen i de klassiske sprog således at de ikke længere dyrkede sproget som mål i sig selv, men som et middel til indførelse i den tankeverden der ligger gemt bagom ordene. Den således opnåede klassiske dannelse skulde være grundlaget for den moderne kultur, og det hørte derfor med til Nyhumanisternes program at der i skolerne skulde lægges større vægt på de nyere sprog, først og fremmest modersmålet, ligesom realfagene skulde have en mere fremtrædende plads end tidligere⁶.

Disse nyhumanistiske ideer har Bendt Bendtsen arbejdet for med iver og held både igennem indlæg i den livlige skoledebat der i slutningen af det 18. århundrede indledes af Hertug Frederik Christian af Augustenborg, og igennem sin 40-årige rektorgerning. De punkter på hvilke man må antage at Bendtsen har haft størst betydning for sin discipel, er dels hans nyhumanistiske syn på undervisningen i de gamle sprog, dels hans krav om at skolen ikke blot skal være et undervisningsinstitut men tillige en opdragelsesanstalt, og at opdragelsen skal ske gennem høje moralske krav, først og fremmest stillet til lærerne og lederen selv. Lige fra sin tidlige ungdom og til sin sidste dag var Madvig gennemtrængt af troen på, at kun den på grundig sproglig viden hvilende reale fortolkning af oldtidens tekster er egnet som grundlag for opdragelsen. Han vilde have underskrevet Bendtsens ord fra hans udtalelser om Hertugen af Augustenborgs ideer: »Maalet maa aldrig være blot og bar Glosekundskab, men Vindingen deraf: Siele-Evners Udvikling ved idelige Spørgsmaal, Udarbejdelser, Declamationer, samt Real-Kundskaber, nemlig Historie, Geographie, Moral, Mythologie, Grundsætninger etc.«. På eet punkt gik Madvig senere imod sin gamle rektor: Han satte ikke Græsk i skolen over Latin, således som Nyhumanisterne helst vilde have det. Men dette er uvæsentligt i sammenligning med den utvivlsomme kendsgerning, at grunden til hele Madvigs skolesyn, fundamentet for hans mærkeligt tidligt-udviklede helhedsopfattelse af hvad der er det vigtigste i skolens opdragelse og undervisning, er lagt af Bendt Bendtsen i de modtagelige ungdomsår fra han var 13 til han blev 16 år.

Den ordning af det højere skolevæsen, som Madvig var vokset op under i Frederiksborg lærde Skole i årene 1817 til 1820, og mod hvilken hans

kritik tidligt vakt, bygger på »Kongelig Forordning angaaende de lærde Skoler i Danmark og Norge af 7. November 1809«⁷. Baggrunden for denne ordning var de filantropistiske og nyhumanistiske tanker, som her i landet især var blevet formidlet gennem Hertug Frederik Christian af Augustenborgs virke. I 1790 nedsatte den unge Kronprins Frederik en kommission »til de lærde Skolers og Kjøbenhavns Universitets Forandring og Forbedring«, og formand for denne kommission blev Hertugen der allerede fra 1788 var Universitetets patron. For en videre kreds redogjorde han for sine tanker i tidsskriftet »Minerva« i 1795 under titlen: »Ideer, vort lærde Skolevæsens Indretning vedkommende«. Han udtaler sig heri både for indførelse af realfagene og af de nyere sprog, Tysk, Fransk og Engelsk, der bør læres for den praktiske nyttes skyld, for at kunne læse dem, medens den egentlige åndsdannelse stadig skal meddeles gennem de latinske og græske oldtidsforfatteres værker og gennem undervisningen i modersmålet. Endvidere slår han stærkt til lyd for undervisning i »Borgerlige Kundskaber« såsom Samfundslære, Statsforfatning, Lovgivning og Erhvervslære, fag der alle — tillige med Antropologi, Fysik og Naturhistorie — skulde nærme den lærde skole til det virkelige liv. Disciplinen skulde opretholdes ved lempelige midler, og skolen skulde løsrydes fra kirkens tilsyn (bortset fra at biskoppen skulde have tilsyn med religionsundervisningen).

Forordningen af 1809 var dog meget langt fra at opfylde alle disse meget radikale krav i den grad som man efter den pædagogiske gærings-tid i slutningen af det 18. århundrede skulde have ventet. Vel afskaffedes disciplenes sangopvartning fuldstændig, og legemlig afstraffelse i skolen blev forbudt under strengt ansvar; men fornyelsen i fagkredsen og den hårdt tiltrængte reform af lærernes uddannelse udeblev næsten ganske. Latinskolens formål vedblev som tidligere udelukkende at være forberedelse til Universitetet; undervisning i Engelsk, Antropologi og Naturkundskab blev tilladt, men gennemførtes i reglen ikke; og et nyoprettet pædagogisk seminarium til at uddanne latinskolelærere fik kun en ganske kort levetid. Den eneste examen der helt kvalificerede til højere skoleembeder, var den mammut-examen der kaldtes »Store Philologicum«, og som omfattede Klassisk filologi, Hebraisk, Filosofi, Teologi og Matematik! Den hvilede på en anordning af 1788 og blev i årene fra 1789 til 1798 bestået af ialt 16 kandidater, men fra det pædagogiske seminariums oprettelse i 1799 til 1818, da den nye filologiske embedsexamen indrettedes, absolveredes der overhovedet ingen embedsexamen i filologi⁸. Langt de fleste latinskolelærere var fortsat enten teologiske kandidater

der underviste indtil de kunde få præstekald, eller mænd med Anden Examen der aldrig var kommet videre på deres akademiske løbebane.

Gennemførelsen af den nye forordning blev yderligere stærkt hæmmet af statens vanskelige finansielle forhold. Skolebygningerne trængte mange steder til fornyelse eller udvidelse, idet discipeltallet var stigende, således som det plejer at ske under dårlige økonomiske konjunkturer. Der herskede mangel på uddannede lærere og på velegnede lærebøger, og kundskabskravene ved examen artium, der stadig afholdtes på Universitetet af professorerne, var urimeligt store og meget detaljerede. Karakteristisk nok var det de i oplysningstiden grundlagte private skoler i København, Efterslægtsselskabets Skole og de to Borgerdydskoler, der med deres praktisk orienterede »Handelsklasser« ved siden af de studerende klasser trivedes bedst.

Fra omkring 1830 tager kritikken af den lærde skole kraftigt fat, og der begynder en omfattende offentlig debat om reformers nødvendighed. Kritikerne ytrede især ønske om en styrkelse af realfagenes stilling i skolen. Naturvidenskabernes store fremskridt i forbindelse med grundlæggelsen af Den polytekniske Lærestanstalt og af Den militære Højskole gjorde det naturligt at overveje de reale fags udvidelse i den lærde skole, hvor Latin og Græsk stadig var dominerende. Det store stridsspørgsmål blev da — ligesom i drøftelserne ved århundredskiftet — realisme contra humanisme. I pjecer, skoleprogrammer og tidsskrifter slår mænd som H. C. ØRSTED, J. F. SCHOW og lektor CHR. LÜTKEN i Sorø til lyd for naturvidenskabernes, medens rektorerne S. N. J. BLOCH og J. E. SUHR og lektor PEDER HJORT ivrer for sprogstudiernes afgørende betydning for den almindelige dannelse. Også det genoprettede Sorø Akademis director H. F. J. ESTRUP og mænd som F. C. SIBBERN og J. P. MYNSTER deltog i diskussionen.

De fremførte reformtanker bærer i det store og hele et moderat og temmelig afklaret præg der tyder i retning af en snarlig virkeliggørelse af ideerne. Kun enkelte af forfatterne lader sig rive med til voldsomme udfald mod hele den latinske dannelse. Således skriver Chr. Lütken ikke uden overdrivelse: »Den philologiske Opdragelse bidrager mægtigt til at rekrutere den Skare af lærde Lykkeriddere, Embedsaspiranter og Postulanter, der ere en stor Landeplage. Der er kun enkelte eminentes Charakterer, og Humorister, der gaae uskadte gennem Ilden, og Børn, der i Uskyldighed gjøre, hvad man paalægger dem, uden videre at tænke derover. For den anden store Halvdeel er den hele lærde Opdragelse en Lidelse og Gjenvordighed; de vakle imellem forbittret Modstand og mod-

løs Opgivelse af Fornuftens Sag. Og iblandt disse ere just de unge Mennesker, i hvilke en bedre Aand rører sig . . .«⁹. Det fundamentale spørgsmål, som går gennem alle indlæggene, var om de reale fag, særlig naturvidenskaberne, skulde have en plads i den lærde skole ved siden af de humanistiske, fordi de hørte med til en almindelig højere uddannelse, eller om de skulde henvises til en speciel, mere teknisk betonet fagskole.

Hele denne livlige pædagogiske debat har Madvig fulgt med vågent blik, og han havde gennem sin virksomhed som examinerator ved Artium den nøjeste kontakt med de unge der kom lige fra skolen. Med hvor stor opmærksomhed og interesse han fulgte skolespørgsmålene kan ses af de bevarede dele af hans korrespondance med de venner der var gået skolevejen. Således skriver han til C. W. ELBERLING, kort efter at denne var kommet til Slagelse som overlærer i 1831: »Ikke lidet begjærlig er jeg efter at erfare, hvorledes du finder det, at være Embedsmand og en agtbar Landstads Borger, men fremfor Alt, hvordan du er tilfreds med dit første nærere Bekjendtskab med en kongelig latinsk Skole. Det skal være et Anliggende, der efterhaanden grundigen maa forhandles imellem os, hvorledes Du finder disse Indretningers Beskaffenhed baade med Hensyn til den oprindelige Plan og dens Udførelse og det hele frembragte Resultat, hvad der gjøres, kan og ikke kan gjøres«¹⁰.

Gennem 4 hæfter af »Maanedsskrift for Litteratur«, i hvis redaktion han fra tidsskriftets oprettelse i 1829 havde sæde sammen med mænd som H. C. Ørsted og J. L. Heiberg, offentliggjorde Madvig da i årene 1832—33 en større pædagogisk afhandling på mellem 150 og 200 sider. Den har form af en anmeldelse af en række skrifter om det lærde undervisningsvæsen, udkommet i 1829—32, men den går langt derudover og rummer i virkeligheden en redegørelse for hele den unge professors syn på ungdommens opdragelse og undervisning. Madvig siger selv i sine erindringer¹¹, at »denne Afhandling vistnok i sin hele Form mere end tilbørligt bærer Præget af den haarde og alvorlige indre Kamp, hvorunder den er udarbejdet«. Netop denne personlige baggrund i en dybtgående åndelig krise, hvorunder Madvig besindede sig på hele sin livsopgave og på værdien af videnskabelig dannelse overhovedet, giver imidlertid hans ofte tungt formede og besværligt læste udredninger et stærkt præg af ægthed og personlig gennemlevelse af de fremførte tanker. Artiklerne fik da også afgørende indflydelse på diskussionens gang og blev det faktiske grundlag for den følgende tids reformer, som Madvig selv — som vi skal se — kom til at virke direkte ind på. Med den blanding af beskedenhed og ærlig selvfølelse som er så karakteristisk for Madvig, tilføjer han på det citerede sted i sine erindringer, at »Afhandlingen inde-

holder tillige, hvad jeg endnu tillidsfuldt udtaler, under den haarde Skal, en ikke ringe Tankefrugt«.

Ligesom Madvig lige fra sine studenterår ved omfattende læsning og egen iagttagelse selv uddannede sig den filologiske og kritiske metode som præger alle hans videnskabelige værker lige fra begyndelsen, således viser hans store pædagogiske afhandling, at forudsætningerne for hans vidsyn og hans soberhed i bedømmelsen af hele skolespørgsmålet — foruden i hans erfaringer som discipel, hvis tilfældighed han er den første til at indrømme — er at søge i hans egen tankes klarhed og den grundighed og samvittighedsfulde omhu hvormed han underkastede alle problemer en lige fordomsfri og redelig behandling.

Da artiklerne i Maanedsskriftet indeholder hele det pædagogiske program, som skoleordningen af 1850, som Madvig gennemførte som kultusminister, hviler på, og som faktisk blev normgivende for den lærde skoles undervisning langt ud over hans egen levetid, vil det være rimeligt at gengive hovedtankerne deri, før vi går over til en fremstilling af Madvigs direkte virksomhed for skolen.

II

TEORETISKE OVERVEJELSER

Både i Danmark og i vore nabolande var der i tiden omkring 1830 påny opstået en overordentlig levende skoledebat. Emnerne og standpunkterne var lige så mangfoldige og forskelligartede som forfatterne og indlæggene, og det fremgår tydeligt af Madvigs indledende bemærkninger, at hele denne art af litteratur på grund af den ukritiske diletantisme, som ofte trives i den, virker meget lidt tiltrækkende på ham¹². Når han alligevel har ønsket at underkaste hele problemkomplekset en grundig kritisk analyse, har formålet for hans klarheds-stræbende ånd sikkert først og fremmest været at bringe orden i det kaos af ofte mindre vel begrundede meninger og påstande, der var blevet fremført, at prøve på ved en gennemtænkning af spørgsmålene i deres helhed at skabe klare linier for en eventuel reform af den lærde skole. Det er da også ganske forbløffende at se, hvorledes ikke alene alle de reformer, han selv fik gennemført i 1850 og 1871, men i virkeligheden også grund-elementerne i Almenskoleloven af 1903 ligger gemt i svøb i hans artikler i Maanedsskriftet.

Selv om artiklerne har karakter af en — ofte ret skarp — polemik, særlig rettet imod CHR. LÜTKEN, og selv om deres sproglige form, navnlig

i de første artikler, er endnu mere indviklet og knudret, end det ellers er almindeligt i Madvigs skrifter, er selve grundtankerne så klare, at det er let at gengive det væsentlige i dem.

Madvig hævder da for det første nødvendigheden af at give en almenmenneskelig dannelse gennem skolen. »Det er . . . Pligt imod Enhver, paa hvis Liv vi ved vor Opdragelse tiltage os Ret til at have Indflydelse, . . . , at udruste ham med Evne til selvstændig rigtig Handling i videste Omfang ved at forøge hans Besiddelse af rigtige Forestillinger i Almindelighed og hans Evne til Dannelsen af dem og at give hans Liv den største Fylde ved at aabne det for den alsidigste Modtagelse af Indtryk og Tilskyndelser til ordnet aandelig Virksomhed«¹³. Han kræver, at undervisningen skal føre til »Deelagtighed i Livet og Orientering deri«, og hævder samtidig energisk individets frihed og selvstændighed. Den højere undervisning gives af staten med specielt henblik på dens embedsmænds bedst mulige uddannelse; men dette, som vel hidtil havde været den lærde skoles eneste egentlige formål, er ikke tilstrækkeligt: »Embedsmændenes Forberedelse kan ikke saaledes være Maalet for de offentlige højere Dannelsesskoler, at disse skulde ansees for derfor at være til og at maatte indrettes med Hensyn til deres Tarv mere end til alle deres, som see sig istand til at følge Veien til Dannelse i største Udstrækning«¹⁴.

Så tydeligt som man kan ønske sig, har Madvig her stillet den højere skole den dobbelte opgave, som den har den dag i dag, både at lægge grunden til embedsmændenes uddannelse ved at forberede til universitetet, og samtidig at være en afsluttende skole for alle dem, der søger en højere uddannelse uden specielt hensyn til valg af livsstilling.

Naturligvis er Madvig opmærksom på, at den almindelige dannelse, som han opstiller som formålet for den højere undervisning, ikke er identisk med et bestemt kvantum af kundskaber: »Vi forvexle ingenlunde enkelte Kundskaber eller Notitser med Dannelsen selv, som om denne var et Aggregat deraf, aldeles svarende til deres tilstedeværende Udstrækning og Antal«¹⁵. På tilsvarende måde bedømmes dannelsen i livet også rettelig efter totaliteten, ikke efter besiddelsen af den enkelte kundskab eller færdighed¹⁶.

Både en rigtig betragtning af åndskraftens udvikling som undervisningens formål og fordringen om en højere grad af delagtighed i livet fører til kravet om *en encyclopædisk undervisning*, »hvilken ingenlunde kan være en blot historisk, det være sig fortællende eller beskrivende, noksaa omfattende Meddelelse af enkelte Notitser, ved hvis Modtagelse Disciplen forholder sig blot eller for allerstørste Delen receptiv«¹⁷. Denne encyclopædiske undervisning »skal indføre i Livet ikke ved at give et

Raisonnement, der maa blive aldeles tomt og unyttigt, førend Phænomenerne fra flere Sider ere ordnede og klart opfattede, men ved at henvende sig til disse selv og vække selvstændig Tænkning over dem og fremkalde indre Bevægelse og Livsyttning ved dem«¹⁸.

Tanken om en encyclopædisk undervisning må dog ikke forlede til at tro, at alle eksisterende fag bør behandles i skolen. F. eks. afviser Madvig den af Filantropisterne ofte fremførte tanke om optagelse i skolen af »Kundskab om Statens Love« gennem »en kort og klar Fremstilling af det borgerlige Selskabs Natur og Bestemmelse og Statsborgernes heraf flydende Pligter og Rettigheder«¹⁹. Begrundelsen for afvisningen er den meget nøgterne og realistiske, at man ikke skal give systematisk undervisning i ting, som virkeligheden endnu ikke har bragt disciplene i berøring med; »det er en tom Indbildning at ville forberede paa det praktiske Liv, ikke ved at skaffe Dygtighed til Handling deri, men ved at gjennemtygge det selv i foreløbige Raisonnements«²⁰.

Madvigs menneskelighed og sunde sans lægger sig for dagen i kraftige udtalelser om betydningen af den friere samtale mellem lærer og disciple både inden for og uden for de foreskrevne pensæ: »Ved al Underviisning er det endeligen ikke at glemme, at den kun kan understøtte og give Stof, hvorfor den heller aldrig bør lade mangle en passende Plads for Aandens frie Syslen ved Siden af det Arbejde, den med Alvor fordrer«²¹. Og i en karakteristisk note taler han om »den Indflydelse, som en dygtig og selv i Sandhed dannet og tænkende Lærers directe forstandige Underholdning og Bemærkninger om Gjenstande i Livet, tildeels knyttede til den positive Underviisning, hvortil da vel enkelte Fag kunne give fortrinlig Anledning, tildeels udenfor den, kunne have paa Disciplene . . .«²².

En væsentlig del af afhandlingen i Maanedsskrift optages af en gennemgang af alle skolefagene med omhyggelig drøftelse af deres stilling i helheden, deres mål og deres midler. CHR. LÜTKEN havde, ligesom flere andre, hævdet nødvendigheden af nu at trænge Latin og Græsk tilbage i skolen og give naturfagene en passende plads. Et dominerende spørgsmål bliver derfor for Madvig de gamle sprogs stilling i skolen, og da dette spørgsmål er fundamentalt for hele den højere skoles historie i det 19. århundrede og ingen herhjemme har haft større indflydelse derpå end Madvig selv, vil det være rimeligt her lidt udførligere at udrede hans lige fra begyndelsen afklarede og hele livet igennem fastholdte syn på de klassiske fags stilling i skolen.

For det første hævder Madvig, at ingen fremmede sprog, hverken de gamle eller de nyere, giver nogen særlig tanketræning ud over hvad ethvert åndsarbejde medfører. Intet sprog er som sådant mere »logisk« udtryk for

tanken end et andet, og ingen grammatik er i særlig grad egnet til at fremme tænkeevnen. Der består altid en vekselvirkning mellem sprog og tanke, men intet sted, hævder Madvig, kan den dyberegående tænkning foregå bedre end i modersmålet. Betydningen af sprogundervisningen ligger dels i det lexikalske, »Ordene selv og deres Betydning, enten for sig eller i Phraser«²³, hvorved den højst varierende dækningslighed mellem de forskellige sprogs ord for beslægtede ting og forestillinger kan hjælpe disciplene til at fatte de enkelte ords indhold, dels i det grammatiske, »Brugen af Sprogets Former til Forestillingernes Forholds Udtryk«²⁴. Da nu grammatik lige så lidt som matematik har en særlig tanketrænende virkning, kan opretholdelsen af en grundig undervisning i Latin og Græsk altså ikke motiveres med disse sprogs særlige grammatiske struktur. Kun er de gavnlige som skolefag, fordi de ved fænomenernes egen fremmedhed og særegenhed »medføre ikke en anden Art af Arbeide, men et langt vanskeligere Arbeide«²⁵. Også for de klassiske sprog gælder hvad Madvig siger som afslutning på afsnittet om sprogundervisning i almindelighed: »Frugten er positiv Indsigt i det lærte Sprog til Brug, hvis Værd for sig er at bestemme«²⁶.

Heller ikke den græsk-romerske litteraturs værker som uopnåelige idealer for al senere kultur vil Madvig anerkende som begrundelse for skoleundervisning i Latin og Græsk. Forudsætningen for at de gamle værker i skolen skulde kunne virke som mønstre, vilde være, at der blev gennemgået sådanne stilistisk fremragende oldtidsværker i deres helhed, at kompositionens klarhed og gennemførelsen i enkeltheder kunde opfattes. Men dette er yderst sjældent tilfældet. Og for resten er det overhovedet ikke skolens sag »at lede til andre æsthetiske Mønstre, som saadanne, end dem, ved hvilke den inden sin egen Kreds, bedst kan vække den rigtige Sands og Følelse«; de naturlige mønstre finder ungdommen dog ikke i de fjerne klassiske litteraturer, men i »en nærmere Litteratur, der udtaler mere af deres Liv og er dem forstaaeligere«²⁷.

Hele Madvigs artikel-serie i Maanedsskrift, men ganske særlig det centrale afsnit om de gamle sprogs stilling, er stærkt polemisk i sin karakter²⁸. I omtalen af de døde sprogs stilling i skolen er det ham mest om at gøre at vise, hvilket grundlag man *ikke* kan bygge deres stilling på — *ikke* på nogen overvurdering af deres formal-dannende evne, *ikke* på noget falsk idealbillede af antiken. Følgen heraf er blevet, at hans eget positive syn på de klassiske fags værdi for skoleundervisningen træder mindre klart frem. Han frygtede da også selv senere hen i livet, at han skulde blive misforstået på dette punkt. Da han i 1875 i »Kleine philologische Schriften« samlede en del af sin på dansk (og latin) publicerede sprogviden-

skabelige produktion, tænkte han derfor først på også at optrykke de afsnit af artiklerne fra Maanedsskrift, som vedrørte den filologiske undervisning. I stedet nøjedes han med, som et anhang til oversættelsen af afhandlingen »Om de grammatiske Betegnelser Tilblivelse og Væsen« at give et ganske kort tysk resumé af sin opfattelse af de klassiske sprogs betydning for skolens opdragelse og undervisning.

Madvig taler her klarere og skarpere end i ungdomsartiklerne, men som han udtrykkelig selv betoner, er standpunktet og synsmåden ganske uforandret: »Indem ich überhaupt die in dem Sprachunterricht liegende sogenannte Geistesgymnastik auf ein bestimmtes Mass beschränke und sie gar nicht als allseitig und für alle Arten geistiger Thätigkeit vorbereitend bezeichne, habe ich mich nie davon überzeugen können, dass irgend eine Sprache durch ihre eigenen *sprachlichen* Eigenschaften besonders und vor anderen für diese Geistesgymnastik geeignet, nothwendig und dadurch zu einem Platz in der Schule berechtigt sei, wie die alten Sprachen auch vom Anfang an gar nicht aus diesem Grunde in den Schulen eingeführt sind«²⁹. De klassiske sprogs eneste fordel i denne henseende ligger i det simple faktum, at de står os fjernere, både grammatisk og lexikalsk, og derfor kræver en stærkere og længere fortsat energi i reflexionen. Og så følger det positive komplement til ungdomsartiklernes negative polemik: »Die wahre Bedeutung des Studiums der alten Sprachen liegt darin, dass sie, selbst zwei grosse Fakta der alten Cultur, die Bedingung jeder *autoptischen* Betrachtung der alten Welt und Cultur an sich und in ihrer Verbindung mit uns sind und dass diese autoptische Betrachtung ein überaus wichtiges und nothwendiges Element in der vollen Aneignung neuerer Cultur mit freiem Bewusstsein über sie und freier Bewegung in ihr ist«³⁰. På den anden side hævder Madvig — stadig i bedste overensstemmelse med udtalelserne fra 1832 — med største skarphehed, at nødvendigheden af dette element hverken lader sig begrunde med, at oldtiden skulde være en etisk større eller bedre tid, eller med lovprisning af de gamle litteraturer som uopnåede og uopnåelige mønstre for fremstilling og kunst. »Das ganze Gewicht liegt einfach in der historischen Stellung und dem, was daraus folgt«.

Sammenfattende slutter Madvig sin redegørelse således: »Als höchst wichtige, die Geschichte repräsentirende Glieder der allgemeinen Sprachkenntniss bedingen die alten Sprachen die Bedeutung dieser Kenntniss als einen besonderen Einblick in die Culturökonomie der europäischen Menschheit gewährend . . . So, aber nur so, vertheidige ich bestimmt die Nothwendigkeit des klassischen Schulunterrichts«³¹.

I overensstemmelse med dette syn på undervisningen i de gamle sprog

kritiserer Madvig i Maanedsskrift-artiklerne det tidlige alderstrin, på hvilket man dengang begyndte på latin (i almindelighed 9—10-års alderen). »Hvad der allermeest er uforklarligt«, skriver han, »... er Tilsidesættelsen af den ellers overalt erkjendte og fulgte Regel om Fremgangen fra det Nærmere og Lettere til det Fjernere og Vanskeligere. Istedetfor at vænne Disciplen til Sprogformers Forskjellighed og Opfatningen af deres Betydning og Brug ved et os nærmere staaende Sprog, fører man ham til Latin og derpaa til Græsk, hvor han falder ind i en Masse af aldeles fremmede Phænomener, hvori han spilder saare megen Tid inden han finder sig saameget tilrette, at han kan arbeide med Nytte, og maaskee faar et aldeles forkeert Begreb paa Sagen, der forvirrer alle Forestillinger om Sprog hos ham«³².

I denne forbindelse angriber Madvig ogsaa *den latinske stils* fremherskende stilling. Med hensyn til agtpågivenheden ved skriftlige øvelser, særlig latinsk stil, »da virker den ikke mere frugtbringende paa Sjælen i *Almindelighed* end den Agtpaagivenhed, der bør og maa finde Sted ved al nøiagtig Anvendelse af Forestillinger«. »Naar man især har betragtet Øvelsen i at skrive det fremmede Sprog som et fortrinligt Middel til at uddanne Stilen i Modersmaalet og Udtrykket i det Hele og vænne til dets omhyggelige Behandling, da er ikke alene Nødvendigheden af denne Omvei at benægte paa det Bestemteste, men ogsaa Nyttens«³³.

Når Madvig trods disse meget stærke ord hele sit liv igennem holdt på den latinske stil som øvelsesmiddel både i universitetets og i skolens undervisning, kunde det se ud som en selvmodsigelse. Det er det ikke. Andetsteds i artiklerne hedder det, at »det er at tilstaae, at de Ikke-Philologer, der sige, at der lægges for megen Vægt paa latinsk Stil, indtil en vis Grad have fuldkommen Ret, for saa vidt den nemlig betragtes eller behandles anderledes end som Hjælpemiddel til Sikkerhed i Sproget eller vel endog opstilles som et særskilt Kunststykke, om hvis Beskaffenhed og Arten af dens Vanskelighed der da danne sig de synderligste Forestillinger, understøttede af saadanne Misgreb, som at een Lærer har latinsk Stil, en anden Latin, det er Gjennemgaaelsen af latinske Forfattere«³⁴. Stiløvelsen er et redskab til at lære sproget, men uden grundig og udførlig læsning er den intet værd. Helt moderne klinger følgende bemærkning: »Endelig er det neppe tvivlsomt, at Fremgangen i de døde Sprog vilde blive hurtigere, naar, for saa vidt det kan skee, f. Ex. ved tydelig Læsning og bestemt Udtalen og Memorering af nye Udtryk, Sproget kom noget mere, end det de fleste Steder skeer, igjennem Øret, ikke blot gjennem Øiet. Den mundtlige Stileøvelse istedetfor den skriftlige med dens langsomt efterkommende Rettelse maa regnes hertil«³⁵.

Med hensyn til sprogenes stilling i skolen i det hele opstiller Madvig to krav: De sprog, der skal læres, skal komme i en naturligere orden, og dernæst må man ikke »vedblive at lære mange Sprog paa een Gang langsomt ved Siden af hinanden til Forvirring og Skade for Fremgangen i dem alle, men anvende saa megen Kraft paa eet, at nogenlunde Fasthed derved opnaaes, som blot behøver den ved Brugen af sig selv kommende Efterhjælp, førend man begynder paa et andet«³⁶.

Undervisningen i de gamle sprog bør derfor begynde på et senere alderstrin, hvorved tillige det kulturelle udbytte af læsningen af de gamle skrifter vil blive langt større. Som det tydeligt fremgår af den foregående redegørelse for Madvigs motivering for bevarelsen af de gamle sprog som undervisningsfag i skolen, ønsker han en nøje forbindelse mellem historien, navnlig kulturhistorien, og sproget. Læsningen af de gamle skrifter skal udfylde og levendegøre disciplens historiske kundskab om oldtiden, og læreren skal med bestemthed og orden meddele filologiens sikre eller sandsynlige resultater, medens filologien selv, som undersøgende videnskab, ikke hører hjemme i skolen.

I sit syn på alle disse spørgsmål afviger Madvig betydeligt fra den almindelige humanistiske teori. »Fordringen paa en humanistisk Undervisning, det er, en saadan, der uddanner det reent Menneskelige, kan og maa ikke opgives; men det er en utilbørlig Vilkaarlighed at indskrænke dette Navn tvertimod de Gamles Brug, fra hvem det er taget, til Studiet af de gamle Sprog og Litteraturer«. Historien og litteraturen, både den gamle og den nyere, bliver de vigtigste midler i denne sande humanistiske undervisning.

Om *Historiens* plads og opgave i undervisningssystemet taler Madvig skarpt og klart. »Historien skal efterhaanden og gradeviis bringe Livet i en Alsidighed og i et Omfang frem for Sindet, hvormed det ikke fremstiller sig for den umiddelbare Iagttagelse, og hæve Blikket til almindeligere Forhold, den adskiller det Vigtige og Væsentlige i den menneskelige Virksomhed og Stræben fra det, som i det daglige Liv omgiver og fordunkler det, lader see Sammenhæng i hele Menneskelivet og fremkalder efterhaanden Forestillingen om Menneskeslægtens Udvikling som et betydningsfuldt Hele gennem alle Tider«³⁷. Endvidere skal historien frigøre ånden fra de bånd, der kan holde den hildet i øjeblikket og de nærmeste omgivers forestillinger som udelukkende og almengyldige. Men denne historiske betragtning må nødvendigvis knytte sig til det nuværende og lede tilbage ad den vej, ad hvilken den kulturtilstand er gået frem, som vi befinder os i, den udvikling, som vi er et led af. »Her er intet Valg eller Plads for nogen national Afsondring«. Undervisningen

må på den anden side knytte til de forhold, som omgiver disciplene, og her har betragtningen af det nuværende offentlige liv i dets faktiske skikkelse sin plads i undervisningen (jvf. ovf. s. 011) til orientering ud fra de kendte forhold. Den gamle historie »faaer en særegen Vigtighed ved dens Fælleddsskab for alle senere cultiverede Nationer og ved dens Modsætning til den nyere . . .«³⁸. (Med hensyn til middelalderen delte Madvig sin samtids syn. Det hedder kategorisk i en note: »Middelalderen savner Eenhed, Sammenhæng og Bevidsthed i sin Udvikling«). Om en genoplivelse af oldtidens ånd og ejendommelighed er der dog ikke tale. »Vor Stilling i Culturen er ved den factiske Historie given og vor Opgave en Fremskriden ved et fortsat selvstændigt Arbeide, ikke en umulig Opgivelse af det opnaaede Standpunkt og lige saa umulig Tilbagegang til et vilkaarligt valgt Punkt«³⁹. Menneskeslægten *kan* overhovedet ikke således gå tilbage til højere visdom; alt hvad en anden tid har besiddet, vil en senere kun kunne opnå ad samme vej, d. v. s. selvstændigt, ikke ad historisk vej.

Stærkt betoner Madvig, at ungdommens sympati navnlig vækkes ved de partier af historien, der i forhold og tænkemåde står os nærmest; den nærmeste historie vil ofte »fremkalde en Bevægelse, der overgaar den traditionelle, omend ikke ufortjente Beundring af Catoer«⁴⁰.

I sine videre bemærkninger om historien kræver han for det første, at der optages mere af folkenes kulturelle historie i undervisningen, og gør dernæst kraftig indsigelse imod lærernes og lærebøgernes overdrevne tilbøjelighed til hvad han kalder »smaalig Detailvidtløftighed og Hukommelsespinerie«⁴¹.

Den skønne *litteraturs* værker hører afgjort med til dannelsesmidlerne, og her må litteraturen på modersmålet være vigtigst. »Enhver, der har havt Adgang til begge Arter af slige Værker [d. v. s. fremmede og hjemlige] og paa hvem de have virket, vil let erindre sig, om det var et Oldtidsværk, som han med Møie havde gjort sig forstaaeligt, eller et i Modersmaalet eller i et nærliggende Sprog fra en nærmere Tid, der først gjorde et poetisk Indtryk paa ham og ved dette Indtryk lod det deri Udtalte levende virke paa hans Sjæl«⁴².

Den så småt i skolerne dengang påbegyndte undervisning i selve litteraturen understøtter Madvig og udtaler håbet om en udvidelse af den: »Selv i de øverste Klasser var vel, ikke en udtværende kommenterende Gjennemgaaen, men en under Tilsyn og Oplysning af det Mærkelige og ikke let Fattelige foretagen Læsning af et og andet større Digterværk mulig«⁴³. Han advarer her som andetsteds imod »at forfalde til Skjønnsnak og anden Forkeerthed«, men »Frygten for løst Læserie er

vel saa ugrundet, at endog Vanen til at behandle denne Beskæftigelse som noget alvorligt, der skal skee med vaagen Aand, og til Valg med skærpet Sands for det Tomme og allerede i Formen Uklare og Ucorrecte maa antages for en stor Hindring derimod«⁴⁴. Endelig bør skolen anspre læselysten hos de unge ved at lade skolebiblioteket anskaffe et udvalg af klassiske litteraturværker på dansk og tysk til udlån, hvorved det bemærkes, at tysk da bør læres »til en høiere Grad af sikker Færdighed, end nu i *Almindelighed* i de lærde Skoler er Tilfældet«⁴⁵.

Til sidst slår Madvig fast, at de klassiske fags rimelige begrænsning bør komme *de reale fag* til gode. »Uomtvisteligt er dog Naturkundskabens Krav paa Optagelse i Skolen i rigtigt Forhold til Dannelsens øvrige Midler«⁴⁶. På det lavere trin bør især sansen for naturens former og nøjagtighed i iagttagelsen deraf styrkes; senere hen kan man gå over til en strengere behandling og til de sider af fagene, som forudsætter anden kundskab og stiller større krav til kombinationsevnen, især matematik, som efter Madvigs mening ofte påbegyndes for tidligt i skolen.

Det, der fremfor alt karakteriserer Madvigs skoletanker, og som gør hans artikler i Maanedsskrift så betydningsfulde og inspirerende, er at han underkaster alle spørgsmålene en tilbundsgående og på helheden sigtende analyse uden at forfalde til luftige spekulationer eller forlade virkelighedens grund. Han går hele tiden ud fra, at det fuldstændige dannelseskursus han tilstræber og søger at afgrænse, omfatter hele undervisningen både til Examen artium og til Anden Examen. Begge disse examiner absolveredes på Universitetet, og der har — både efter Madvigs og andres samtidige udsagn at dømme — hersket stor utilfredshed med disse examiner, ikke mindst med undervisningen og examinationen til Anden Examen. Da fagene til dennes første del, latinsk, græsk, hebraisk filologi, historie og matematik, væsentlig var en fortsættelse af discipliner, der var påbegyndt i skolen, da docenterne på kort tid og med store hold slet ikke kunde præstere nogen virkelig undervisning, og da studenterne selv, i deres første semester som frie akademiske borgere, næppe interesserede sig synderligt for dem eller deltog ret flittigt i dem, er Madvig stærkt stemt for en reform der skulde gå ud på at henlægge den afsluttende behandling af disse fag til skolens øverste klasse og kun forbeholde Universitetet den propædeutiske undervisning i filosofi. Han fremsætter også allerede her det forslag om at henlægge afholdelsen af selve Examen artium til skolerne, som han selv gennemførte, så snart han blev minister. »Vort Universitets overmaade vidtløftige Control med de lærde Skoler er en ikke ringe Hindring for dets Virksomhed, og Hensynet til denne udenfor staaende eensidige, ikke altid sikkre Control ikke af saa god

Virkning, som deres virkelige Foresattes ivrige Tilsyn«, skriver han⁴⁷. Men forudsætningen for gennemførelsen heraf er en ordentlig læreruddannelse og en sikker rekruttering af gode lærerkræfter til de lærde skoler. I denne forbindelse kritiseres navnlig den store filologiske examen, der rummede alt for heterogene elementer, og manglen af en universitetsuddannelse for vordende lærere i matematik og naturvidenskab fremhæves. Disse ting hørte da også til dem, som Madvig straks tog sig af, da han blev kultusminister⁴⁸.

Det vil således ses, at der på alle punkter er den nøjeste overensstemmelse mellem den ganske unge professors noget vidtløftige, men særdeles vel gennemtænkte teoretiske overvejelser og hans senere praksis som undervisningsinspektør for de lærde skoler og som minister for undervisningsvæsenet. Hvorledes tankerne i den følgende tid modnes og sætter sig frugt i handling, bliver hovedemnet for de følgende afsnit.

III

PRAKTISKE RESULTATER

Drøftelserne om den lærde skoles reform fortsattes ivrigt i årene efter fremkomsten af Madvigs artikler i Maanedsskrift for Litteratur, bl. a. med et skrift af overlærer JOHANNES HAGE i Roskilde: Bemærkninger om vore lærde Skolers Tilstand, 1833. Den for sin tid ret revolutionære Hage plæderer her meget varmt for gennemgribende reformer og kræver navnlig realfagene stærkt styrket. Andre, navnlig af de ældre filologiske lærere, var bestemte modstandere af de klassiske fags tilbagetrængning, og selv en yngre fremtrædende skolemand som overlærer (senere rektor) C. W. ELBERLING i Slagelse, som var Madvigs ven og studiefælle, betegnede hans afhandling i Maanedsskrift som »uforstaaelige sibyllinske Blade«⁴⁹. Nogen større tilslutning, end sige begejstring, er Madvigs tungt fordøjelige afhandling ikke blevet mødt med. Vel skal hans gode ven BOJESEN have udtalt, at en så alsidig og fordomsfri behandling af det foreliggende spørgsmål hidtil ikke var fremkommet. Men der skulde gå adskillige år, før tankerne vandt almindelig anerkendelse og kunde gennemføres i praksis.

Selvom Madvig i 1830'erne væsentlig var optaget af sin meget krævende universitetsvirksomhed og sin omfattende videnskabelige produktion, er det givet, at skolespørgsmålene til stadighed har interesseret ham og at han ved tid og lejlighed har drøftet dem med andre interesserede.

I sine erindringer fortæller han, at han oftere havde »den ved vort isoleerede Universitet sjeldne Opmuntring at se en eller endog samtidig flere norske Studerende«⁵⁰. Blandt disse nævner han også den senere expeditionssekretær i det norske Kirke- og Skoledepartement HARTVIG NISSEN, der som praktisk skolemand og administrator kom til at lede hele den omdannelse og modernisering af den norske højere skole, der svarer til de af Madvig gennemførte reformer i Danmark. Hartvig Nissen opholdt sig i København som filologisk studerende i halvandet år i 1838—39 og stod i nær venskabelig forbindelse med Madvigs venner BOJESEN og TREGDER. Der er da al mulig grund til at tro, at den meget vågne og alsidigt interesserede unge Nordmand også har diskuteret de fundamentale skolespørgsmål både med disse og med Madvig selv, som vides at have sat pris på ham⁵¹.

I slutningen af 1830'erne, efter udsendelsen af sit videnskabelige hovedværk, udgaven af *de finibus*, begyndte Madvig på et arbejde der skulde blive skelsættende i den danske skoles latinundervisning: den latinske grammatik. Selv fortæller han i sine erindringer at han i begyndelsen med en vis fornemhed afviste tanken om at skrive en sådan bog, fordi den for lang tid uadskilleligt vilde knytte hans navn til skolebænken og hos den opvoksede slægt med navnet forbinde en ejendommelig forestilling om hans person. »Men jeg overvandt snart denne Modstræben ved at gjøre mig det klart, hvad der kunde udrettes ved at gyde det traditionelle Stof og de igjennem Aarhundreder forplantede løse Begrebsbestemmelser og usikre og kun halvt træffende Regler i en ny Form, i hvilken Indsigt i Sprogets Stræben og Bevægelse forenede sig med omhyggelig Iagttagelse og fik Udtryk i skarpt formulerede og begrændsede og just derved trods Skindet af Vanskelighed lettere Begrebsbestemmelser og Regler, og hvor frugtbar Gjennemførelsen af et saadant Arbeide vilde være for mig selv«⁵².

Gennem breve til vennerne kan vi endnu følge værkets tilblivelse. Der eksisterede ikke nogen brugbar latinsk skolegrammatik; den almindeligt brugte bog var Jacob Badens gamle *Grammatica latina* fra 1782, der ikke var blevet væsentligt forbedret i de stadig nye oplag, og som navnlig savnede klarhed i syntaksen. Et mislykket forsøg på at afhjælpe manglen blev gjort i 1837 af adjunkt H. F. H. Nissen, en søn af Metropolitan-skolens gamle rektor. Størst lid satte man til Bonaparte Borgens forarbejder. Da han i 1837 fra Metropolitan-skolen, hvor han var overlærer, gik til Randers som rektor, udsendte han i skoleprogrammer nogle prøver. De indfrieede ikke forventningerne. Madvig skriver den 29. januar 1839 til sin gode ven A. S. WESENBERG i Viborg: »De omtalte i Deres Brev Rector Borgens Programmer; destoværre maa jeg give Dem Ret i,

at der ikke er den selvstændige Gjennemarbeidelse af Stoffet, som der maatte ønskes, eller den skarpeste og stringenteste Fremstilling, en Skolebog tillader«⁵³. Et halvt år efter, den 20. juni 1839, da Madvig sender det første eksemplar af *de finibus* til Wesenberg, der trofast og dygtigt havde hjulpet ham med arbejdet, skriver han: »Nu vil jeg udhvile mig, kjere Wesenberg; ikke sandt? Til Hvile har da vor Herre og mit betænksomme Sind givet mig Udarbeidelsen af — en latinsk Skolegrammatik. Jeg kan tænke, at De studser Noget ved at erfare, at jeg for et Par Maaneder siden har lovet Deichmann at skrive en saadan. Sagen er denne: Hvorledes det staaer sig med Trangen, vide vi jo. Nissens Piece føiede Harme til Følelsen af Trangen, og Krarup [den christianshavnske Borgerdydskoles bestyrer dr. N. B. Krarup] fik Bojesen, Olsen, W. A. Borgen og mig forsamlede til en formelig Deliberation om Sagen. Med Borgen er det gaaet langsomt, og ganske tilfredsstillende, især med Hensyn til Lærbarhed (sit *venia verbo*), forekom Prøverne ikke. Der underhandlede med mig om at *bidrage* til en ny Udarbeidelse, Noget, hvoraf jeg intet egentligt Resultat ventede. Skulde jeg gjøre Noget til Nytte for dette Anliggende, maatte jeg consequent efter mit eget Hoved, men forresten med det samvittighedsfuldeste Hensyn til praktisk Brugbarhed og de givne Forhold, forsaavidt de ikke kunde haabes modifce-rede, udarbeide en Grammatik. Jeg lovede det, og nu er jeg bunden. Hvorledes jeg nu kommer fra dette Foretagende, hvori jeg skal forandre min hele hidtilværende Forfatterform, vil jeg begynde at vide efter Sommerferien, i hvilken mange Stykker af Anlægget skal overveies og Prøver gjøres. Jeg skal da skrive Dem noget nøiere derom, hvortil jeg nu dels ikke er forberedet nok, dels ikke har Plads. Et Aar regner jeg ganske at opoffre herfor og derved at afbetale en Gjeld, jeg troer at have til vort Skolevæsen, med Hensyn til hvilket jeg hidtil mere har betragtet, hvad Andre gjorde, end selv givet mit Bidrag. Concurrenzen med Borgen, der er mig en kjer Ven, er mig en Brod i Sindet ved denne Sag . . .«⁵⁴.

Det gik virkelig — så utroligt det end kan lyde — sådan at Madvig skrev sin latinske grammatik færdig på godt et år. Det næste efterår, i oktober 1840, er arbejdet næsten afsluttet, og at det både er skredet hurtigt frem og har moret ham meget, fremgår af et brev til Elberling, hvori det bl. a. hedder: »Jeg har hele Eftermiddagen arbeidet uforstyrret paa min Grammatik, og arbeidet let og med Fornøielse . . . Jeg har i disse Dage affattet største Deel af Læren om Coniunctiv, og atter her, som paa hele Veien, fundet riig Anledning ikke blot til bedre Anordning og til større Klarhed og Overskuelighed, men ogsaa til saadanne nye Bemærkninger, der frappere, fordi de angaae selve det Elementære . . . Meget af

det, jeg saaledes bemærker, gaaer nu . . . umiddelbar over i *denne* Grammatik, fordi det bringer Klarhed og Bestemthed istedenfor Vaklen; Meget derimod maa lægges tilside, men bestyrker mig mere og mere i den Plan at udarbejde en fuldstændig Syntax for Philologer med Udvikling og Begrunding. Der vilde jeg da ogsaa faae Plads til Udvikling af det, der i en Skolegrammatik just *derfor* er en Plage, fordi Reglen kun kan gives præcis ved at adskille Momenterne i den historiske Udvikling af Sproget, medens man dog ikke tør paabyrde Skoledisciple den Detail . . . Forresten beder jeg Dig, indtil Du faaer Prøveark, ret at troe, at jeg ikke for mit lærde Kram har glemt Skoledisciplene; jeg har med usigelig Møie søgt at gjøre Alt klart, bestemt og concist, men rigtignok ikke saa barnagtigt som det ofte skeer; thi de allerførste Omrids af syntaktiske Begreber skal Disciplen dog ikke lære af den trykte Syntax, der skal tjene ham endnu ved Skolens Slutning. Der har været Punkter, hvor jeg i 10 til 12 Dage ikke har skrevet et Blad, fordi jeg ikke kunde blive enig med mig selv om den i Sagens Natur sandeste og derfor letteste Anordning og Affatning. Jeg tænker nu, indtil Forelæsningerne begynde (16de Novbr.) ikke paa Andet end Grammatik, og, med Guds Hjelp, skal den da være færdig. Saa skal den i nogle Uger revideres og afpudses, og saa i Trykkeriet, hvor Schultz skal levere 3 Ark om Ugen, saalænge mine og mine gode Venners Øine kunne holde det ud; thi Krarup og andre skulle hjælpe ved Correcturen«⁵⁵.

Madvig har fra begyndelsen været klar over vanskeligheden ved at skrive en skolebog ud fra så høje videnskabelige idealer og har set faren ved at anvende en så grundig videnskabelig og så detaljeret fremstilling i skolen. Det fremgår med al ønskelig tydelighed af den korte fortale, hvormed han indledede den første udgave i 1841. Det hedder heri bl. a.: »Jeg troer at have givet Lærere og Disciple en Bog, der skal lette dem Arbeidet meget, naar Letheden regnes efter det hele Arbeide, der bruges for at komme til det forlangte Maal af Kundskab, især naar denne virkelige skal være fast og klar. Men jeg har ikke givet dem en ganske kort Bog; de korte Bøger ved en nu engang ikke kort Opgave ligne undertiden de Gjenveie, hvorfra man mismodig og træt vender tilbage, fordi det tilsidst viser sig, at de slet ikke føre til Maalet. Hvad jeg altsaa først ret indstændig beder Lærerne om, og meest deels de ængstelig ivrige, deels dem, der maaskee have nogen særdeles Velvillie for mig, er, *at de ville bruge Bogen med Maadehold* og skride frem gradviis, og selv i det sidste Stadium af Skoleunderviisningen ikke oversee den i Bogen (ved Paragrapher med Anmærkningstryk, ved nogle Paragraphers Begyndelsesord: »Hos Digterne« o. s. v.) antydede Adskillelse imellem den regelmæssige

og almindelige Sprogform, der skal befæstes ved Indøvelse, og de Særegenheder, som Læsningen af Skribenterne desuden fordrer Kundskab om, og om hvilke derfor Forklaring er given. Men endnu vigtigere er det naturligviis, at *Begynderen* ikke overvældes og forvirres, men at han føres lige ind i den regelmæssige Ordbøining og fastholdes heri ved Siden af *strax* dermed forbunden Læsning og Tilegnelse af Ordforraad, og at dernæst, naar Undtagelserne og Anomalierne maae tages med, endnu længe det holdes ganske borte, der er betegnet som enkelt og sjældent«. Samtidig beder Madvig indtrængende lærerne om i forvejen at sætte sig ind i hele bogens disposition og sammenhæng, så de véd, hvor og hvorledes enhver ting er behandlet, og ikke forvirrer disciplene ved sammenblanding med andre bøgers fremstilling. Han forudser at mange vil finde bogens opstillinger fremmedartede og vanskelige, og at f. ex. den ændrede rækkefølge af kasus i formlæren vil falde mange for brystet. »At en enkelt svag Lærer ogsaa i andre Henseender vil finde Bogen vanskelig at sætte sig ind i, er muligt. Det vilde ikke være mig nogen ukjer Virkning af denne Bog, om den bragte En og Anden, der befatter sig med latinsk Underviisning, til den Erkjendelse, at han ikke er dette Kald voxen«.

Sin fortale slutter han med disse — ofte citerede — ord, som han for øvrigt med velberåd hu gentog i senere oplag, åbenbart fordi han følte, at de stadig var nødvendige: »Denne latinske Grammatik er skreven med et Sind, der lader det nærværende Liv sin fulde Ret og dog vender Blikket til Fortiden som den, hvis rige Arv vi skulle bevare. Jeg ønsker, at den maa blive brugt i en Underviisning, hvori samme Aand hersker, og at den der, medens den paalægger Ungdommen Arbeidets uundgaaelige Møje, maa bidrage til at skaffe den Indsigtens Klarhed og Glæde. Jeg haaber, at den vil gjøre det, naar den benyttes med den Flid, der bestaaer vel med ungdommelig Friskhed og Munterhed«.

Det er en skæbnens ironi, at disse oprigtigt følte ord kom til at stå i en ejendommelig modstrid med de faktiske forhold, som de kom til at forme sig i de følgende årtiers undervisning i den lærde skole. Det har vel kun været de færreste lærere, der var overlegne nok til at sætte sig ud over den traditionelle autoritetstro, der krævede, at en lærebog skulde *læres* i sin fulde udstrækning uden afkortning; langt de fleste har enten ikke været dygtige nok eller selvstændige nok til at benytte den i den ånd, i hvilken den var skrevet og i hvilken dens forfatter havde ønsket den anvendt. I alt for høj grad har Madvigs egen grundighed og omhu for at få alt med og for at udtrykke sig så omhyggeligt og forsigtigt som muligt, medført at lærerne følte sig bundet til at kræve alt lært. Trods

alle gode intentioner og trods tydelige og kraftige advarsler kom Madvigs grammatik til, stik imod forfatterens ønske og hensigt, at virke til at grammatikterperiet florerede på den indholdsmæssige forståelses og fordybelses bekostning.

De advarsler der var antydte allerede i fortalen til bogen, forstærkedes yderligere da forfatteren få måneder efter dens fremkomst udsendte »Bemærkninger i Anledning af Professor Madvigs latinske Sproglære«. Heri gør han omhyggeligt rede for bogens plan og dens forhold til tidligere lærebøger, som han ikke levner megen ære. Hans mål er at give den latinske grammatik et sikkert videnskabeligt grundlag, »en med klar og uhildet Betragtning af Sprogenes almindelige Opgave og Midler og med fordomsfrit Blik paa de gamle Sprogs Eiendommelighed og Stilling udkastet Construction af Grammatiken og gennemført Udvikling af de grammatikalske Categorier, der rolig og omskuende og med sindig Exegese og Kritik bevæger sig igjennem det historiske Stofs Masse«⁵⁶.

Dette mål har han nået, og det er sikkert også rigtigt, når han sammesteds siger, at han har bestræbt sig på at give bogen et rigtigt, d. v. s. for skoleundervisningens elementære trin afpasset, omfang og mål, og en simpel, let og — som han siger — »lærelig« fremstillingsform. Ægte »madvigsk« er den definition, han giver af »Fremstillingens Tydelighed«: at han stadig har »fulgt den første og øverste Grundsætning for al ægte Tydelighed, at det Sande og Rigtige tillige er det Simpleste«.

Madvigs grammatik betegnede ved sin klarhed og konsekvens et umådeligt fremskridt i forhold til de indtil da brugte lærebøger og trængte da også meget hurtigt igennem og blev i det meste af et hundredår enerådende i alle danske skoler, hvor den endnu den dag i dag er uundværlig, i al fald for lærerne. Utallige er de angreb, den har været ude for, lige fra professor P. HJORT's straks efter dens udgivelse; og at den også var for detaljeret og medtog for mange specialiteter for skolens krav indrømmede Madvig da han fra 1862 lod den fremtræde i en forkortet udgave. Men det kan ikke med rette lægges Madvig selv til last at lærerne ikke fulgte hans råd men krævede alt i den lært rub og stub. Der har naturligvis været enkelte hæderlige undtagelser, blandt hvilke kan nævnes den grundtvigsk orienterede rektor H. H. LEFOLII⁵⁷ og sikkert en del andre.

Til egentlig administrativ virksomhed for skolen førtes Madvig i begyndelsen af 1840'erne. Ledelsen af de lærde skoler lå dengang i hænderne på Direktionen for Universitetet og de lærde Skoler, hvis ledende medlem i en lang årrække var historikeren L. ENGELSTOFT. Direktionens medlemmer var efterhånden blevet klar over at en omfattende skolereform var

en nødvendighed. I 1838 besluttede man da at sende overlærer C. F. INGERSLEV i Randers på en længere udenlandsrejse til Tyskland og Frankrig for at studere skoleforhold. Ingerslevs udførlige beretning med tilhørende reformforslag, der udsendtes i 1841, støttede sig væsentlig til ordningen af skolevæsnet i Preussen. I overensstemmelse med forholdene dør anbefalede han et års længere skolegang, en kortere skoledag, så at disciplene kunde yde et større og selvstændigere hjemmearbejde, og endelig en organisk forbindelse mellem den gamle lærde skoles hovedfag og realfagene. Resultatet af Ingerslevs forslag, som i de følgende år diskuteredes meget i skoleprogrammer og andetsteds, blev, at Direktionen ved kongelig resolution af 9. februar 1844 bestemte, at der foreløbig skulde gives Metropolitanskolen, Odense Kathedralskole og Kolding lærde Skole »en saadan udvidet Indretning, at Disciplene kunde bringes saavidt, at den yderligere Veiledning i de i Skolen foredragne Videnskabsfag, som hidtil havde været meddeelt de unge Studerende ved Universitetet i det første akademiske Aar, kunde bortfalde, og at der tillige skulde anordnes en Afgangsexamen, svarende til de Fordringer, som efter en saadan udvidet Underviisningsplan vilde blive at gjøre til dem, der skulde ansees modne til at dimitteres til Universitetet, hvilken Examen skulde træde istedenfor Examen artium og Anden Examens 1ste Prøve og afholdes ved selve Skolerne af disses egne Lærere under fornøden Control«⁵⁸.

Denne foreløbige resolution blev udstedt, uden at direktionen endnu havde gennemdrøftet de mange enkeltspørgsmål, som en sådan radikal ændring måtte rejse. Efter resolutionens udstedelse gav direktionen de 3 pågældende skolers rektorer og Konsistorium lejlighed til at ytre deres tanker om på hvilken måde planen skulde realiseres. Konsistorium nedsatte i den anledning et større udvalg (H. C. ØRSTED, SIBBERN, HOHLENBERG, SCHOUW, MADVIG, VELSCHOW), som afgav betænkning. På grundlag af denne betænkning og de tre rektorers udtalelser udarbejdedes et foreløbigt udkast til underviisningsplan, som derefter blev gennemgået og drøftet i flere møder mellem universitetsdirektionen, de tre rektorer og 2 universitetsprofessorer, nemlig Ørsted og Madvig. Resultaterne af deres arbejde foreligger i »Den provisoriske Plan for den udvidede Underviisning« af 25. juli 1845. Madvig har således lige fra begyndelsen deltaget aktivt i arbejdet på reformen. Han var dog ikke ganske tilfreds med at man først på et så sent tidspunkt tog Universitetet med på råd. I et brev til Elberling skriver han i 1846: »Man har optaget Meninger og Stykker af Meninger af mig; men med den præcipiterede Reform, hvortil man ikke havde sikkert sig de ydre Betingelser og hvis indre Væsen og Organisation man ikke havde en selvstændig og klar Forestilling om, er

jeg ingenlunde ganske tilfreds og over den Tilstand af Vaklen, der er indtraadt, er jeg høilig baade bedrøvet og misfornøiet, forsaavidt man skulde vidst, hvorledes man havde sine Sager staaende«⁵⁹.

Madvig har været levende optaget af disse planer, som han kom til at præge stærkt og til sidst give den endelige form. I en artikel i »Dansk Folkeblad«⁶⁰ giver han straks en klar udredning af alle de væsentlige spørgsmål. Det hedder heri efter en kort kritik af den siddende direktion, hvis medlemmer aldrig havde overværet den daglige undervisning i de skoler der var den underlagt: »Uden en fra Overbestyrelsen udgaaende kyndig og nær Kontrol med Undervisningens virkelige Tilstand er enhver Tanke paa at ophæve Examen artium indstændigen at fraaade«. Sammesteds rejser han også straks spørgsmålet om uddannelse af egnede lærere til de udvidede skoler, særlig til den matematiske og naturhistoriske faggruppe. Madvig var en nøgtern realist, også på det økonomiske område. Han fremhæver at en forbedret advancements- og aflønningsordning er en forudsætning for en god lærerstand: »At nu et større Lærersonale med en noget højere Opgave, og af hvilke nogle flere indtage Overlærerplads med opadstigende Trin i Løn (thi just paa dette Punkt maa Opstigningen i Løn vise sig) . . . ogsaa vil have en forøget Kraft i sig, er tydeligt«.

Det vigtigste spørgsmål — foruden opstillingen af de forskellige krav i de fag der fra universitetet førtes over til skolerne — var for Madvig sikkert spørgsmålet om kontrollen. Da direktionen i 1847 forelagde Konsistorium dette spørgsmål, lod man et udvalg, bestående af professorerne Ørsted, Madvig og Velschow, afgive betænkning derom. Dette var så meget naturligere, som disse tre fra 1845 havde fungeret som censorer ved de allerede ved nogle af skolerne afholdte afgangsexaminer. Medens Ørsted og Velschow mente at kontrol med selve examens afholdelse ved udsendelse af en eller flere professorer som censorer måtte være tilstrækkelig, hævdede Madvig i en længere separaterklæring, at »der med Hensyn til *Controllen* gjorde sig et videre gaaende Krav gjældende paa et jævnligt, personligt Tilsyn, som et ifølge Sagens Natur nødvendigt Element i Skolebestyrelsen . . . En saadan jævnlig og stadig Skoleinspection af Nogen, for hvem Iagttagelsen af Skolernes Virksomhed i Forhold til deres Opgave . . . var Pligt, syntes saa væsentlig og rigtig, at det for det Tilfælde, at det bestyrende Collegium . . . ikke havde eller kunde optage i sig de dertil disponible Kræfter, maatte ansees for ønskeligt, at disse søgtes vundne i en vel udenfor Collegiet, men i nærmeste Forbindelse med det staaende Mand, hvem Tilsynet blev at overdrage som et særligt Hverv«⁶¹.

Konsistorium sluttede sig til Madvigs synspunkt og udtalte ønsket om »en regelmæssig Inspection af Skolerne med Hensyn til deres hele Tilstand og Virksomhed«, og denne tanke om et tilsyn blev derefter optaget af Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet, der i 1848 havde afløst Universitetsdirektionen. Den 22. juli 1848 udnævntes Madvig til det nyoprettede embede som »de lærde Skolers Undervisningsinspector«. Den instruks, der meddeltes ham, og til hvilken han selv havde gjort udkast, pålagde ham »idetmindste engang hvert Aar at besøge enhver af de lærde Skoler, for ved Overværelse af Underviisningen i Klasserne, ved Prøver med Disciplene, ved Eftersyn af skriftlige Arbejder, ved Samtaler med Rector og Lærere at blive saavidt muligt bekjendt med Lærerpersonalet, med Underviisningsplanen og dens Udførelse, med de fulgte Methoder, med Disciplinen og med de ydre Læremidlers Tilstand samt med de særlige Forhold, der paa ethvert Sted kunne have Indflydelse paa Skolen«. Endvidere skulde han foreslå til Ministeriets approbation de fra nu af for alle skoler fælles opgaver til skriftlige udarbejdelser og deltage i censuren af dem, og endelig skulde han personlig deltage i den mundtlige afgangsexamen hvert år i det mindste i det halve antal skoler⁶².

Det skyldes da ganske overvejende Madvigs personlige indsats i det forberedende arbejde, når der oprettedes et sådant tilsyn, hvorved — som han udtrykte det — »Skolernes Lærerpersonale skulde holdes i Aande og oplives«, og denne af Madvig dengang givne argumentation har været så stærk, at den vel ikke har været uden indflydelse på, at Danmark stadig siden den tid har haft en fast undervisningsinspektion, efter 1903 ikke længere en universitetsmand, men en praktisk skolemand.

Med største energi tog Madvig fat på arbejdet og besøgte i de første måneder 7 skoler, men allerede den 16. november, få måneder efter overtagelsen af det nye embede, blev han udnævnt til minister for kirke- og undervisningsvæsenet. At han ikke af den grund glemte den lærde skole, hvis reform han straks tog fat på at føre igennem, ses af et cirkulære han den 23. december 1848 udsendte til skolerne, og hvori han ud fra den provisoriske plan af 1845 meddeler en række bemærkninger til overvejelse. Dette dokument er så karakteristisk for Madvig både ved sin form og sit indhold, at der er grund til at meddele væsentlige dele af det her. Det viser hans nøje kendskab til skolernes forhold, hans på eengang beskedne og bestemte optræden, hans ualmindelig sunde og menneskelige betragtninger over selve undervisningen og hans klare og skarpe form⁶³.

Efter en indledende redegørelse for de første måneders virksomhed som undervisningsinspektør begynder Madvig sine betragtninger over undervisningens tilstand med følgende taktfulde udtalelser: »Naar jeg erindrer

om . . . at ingenlunde de samme Bemærkninger have frembudt sig paa alle eller endog de fleste Steder . . ., behøver jeg neppe videre udtrykkelig at forsikre om, at der i disse simple, men uforbeholdne Meddelelser ikke ligger eller skal ligge nogensomhelst Censur over bestemte enkelte Skolers Virksomhed eller Tilstand i Almindelighed eller i nogen enkelt Retning«.

Madvig indprenter derefter først vigtigheden af at vænne disciplene til arbejde fra første færd. Da Latin er afskaffet i de to nederste klasser, bør der finde »en muligst kraftig og concentreret Virksomhed« sted i de »Gjenstande og de Retninger, der antages at passe for denne Alder«. »Der tilbyder sig for denne et ikke ringe Stof, hvad egentlig positiv *Kundskab* angaar, først i Bibelhistorien (og Religionslæren), dernæst i Historien og Geographien, i Naturhistorien (ihvorvel der vel i denne især bliver at arbejde paa at aabne Øiet og Sandsen, men ogsaa paa at samle et vist Forraad af nærliggende Anskuelse) og i Tydsk . . .«. »Naar der nu er indvendt, at ved de fleste af disse Gjenstande kun Hukommelsen eensidig sysselsættes, behøver jeg ikke at dvæle ved, hvilken mangesidig Leilighed der er til Eftertankens og Phantasiens Vækkelse ved at opklare de enkelte Forestillinger, der f. Ex. i Historie og Geographie komme Disciplen imøde i hans Lectier; men der slutte sig dernæst til disse Gjenstande andre, der sysselsætte Disciplens Sjæl paa ganske andre Maader, og i hvilke man kan lade al den forstandsmæssige Opfatning indtræde, som man overhovedet her tør byde og forlange; jeg mener paa den ene Side Regneunderviisningen, ved hvilken der udentvivl er ikke ganske lidet at gjøre med Hensyn til at bibringe Færdighed og en forholdsmæssig klar Opfatning (f. Ex. af Brøks Natur), paa den anden Side og ganske særdeles Underviisningen i Modersmaalet, baade forsaavidt den gaar ud paa at danne Udtrykket ved Læsning og Udenadslæren af passende Stykker, hvis Indhold tillige forklares og tilegnes, og forsaavidt den ligefra de simpleste Øvelser i Retskrivning og Interpunction udvikler Spirer til grammaticalske Begreber, og endelig ved de første og meest elementære Stiiløvelser (f. Ex. Gjenfortælling i forandret Form) leder til Samling og Beherskelse af erhvervede Forestillinger«.

At Madvigs egen intense beskæftigelse med latinsk grammatik ikke har forledt ham til ensidigt at kæmpe for dens plads i skolen, ses af de efterfølgende betragtninger: »Ved Behandlingen af Underviisningen i Modersmaalet og i Tydsk i de to nederste Klasser troer jeg at have haft Leilighed til at bemærke en Misforstaaelse, hvorved disse to Sprog i Forening her meer eller mindre opfattes blot eller fortrinlig som grammatisk *Øvelsesmiddel* og som saadan *satte istedenfor* Latin, hvormed hænger sammen en Betragtning af denne Underviisning som den, der direct skal

gaae ud paa at indlede og forberede Latinunderviisningen. Af denne Opfatningsmaade fremgaaer da let i Underviisningen i Modersmaalet en for tidlig, eensidig og overdreven og derved trættende og afskrækkende Fremhæven af det reent Grammatiske, og paa enkelte Steder ogsaa en Disciplenes Alder og Evne overstigende, efter den største Skarphed i meget abstract Form stræbende, Fremstilling af almindelige grammatiske Begreber . . . Jeg skal herimod ganske kort opstille den Betragtning og Behandling, jeg antager for den rette . . . Baade Dansk og Tydsk skulle i disse Klasser drives for deres egen Skyld og efter deres egen Beskaffenhed og Krav uden nogensomhelst *direct* Hensyn til den følgende Underviisning i andre Sprog, navnlig Latin; men deraf, at en god Underviisning i Modersmaalet og Tydsk for disse Fags egen Skyld er gaaet forud og derved Meget klaret, som kommer frem ved ethvert Sprog, eller dog ved det ene af de to nævnte Sprog, især det tydske (f. Ex. Forestillingen om Casus, Conjunctiv o. s. v.), skal ved Latinunderviisningens Begyndelse drages Nytte, og ikke blot for denne Nyttes Skyld, men for Lettelsens Skyld ved den hele Sprogunderviisning og fremfor alt for den rigtige og klare Indsigts Skyld selv skal man søge i alle Sprog at fremstille de samme Kategorier paa een og samme Maade, den, som man anseer for den naturlige . . .«.

To væsentlige og for Madvig såre karakteristiske sider kommer frem i de følgende punkter i cirkulæret: hans afsky for tom og hul retorik, og hans altid fastholdte opfattelse af sproget og grammatikken som *midler* i undervisningen, ikke som mål. Dertil kommer, at de valgte eksempler viser, hvor naturligt og let Madvig bevæger sig på alle undervisningens alderstrin og områder. Endelig er det værd at bemærke, at Madvig, der altid i skolens historie har fået skyld for som den mest konservative af alle pædagoger at have fremmet hukommelsesarbejdet og terperiet i skolerne, på helt moderne vis straks ved sin tiltrædelse som undervisningsinspektør indskærper betydningen af elevernes selvarbejde og stærkt anbefaler, at de selv gennemgår det nye stof i de gamle sprog: »Ligesom det i det Hele neppe uden Grund bebreides os, at vi i vor Underviisnings Form lade vore Disciple forholde sig altfor passive og blot modtagende, navnlig i de gamle Sprog, saaledes troer jeg, at denne Form allerede grundlægges ved udelukkende Gjennemgaaen og Foretydning i den første og anden Latinklasse . . . Jeg veed vel, at de første Forsøg med at lade Disciplene selv under Lærerens Veiledning og med hans Hjælp arbeide sig igjennem det nye Pensum tage nogen Tid; men jeg troer, at denne Tidsopoffrelse lønner sig vel og *snart*. Men ogsaa i de højere Klasser, tør jeg ikke negte, at jeg troer, der er Anledning til at lade

Disciplene mere, end det almindeligviis skeer, *frembringe* Forstaaelsen og Oversættelsen istedenfor blot at *lære* den . . .«.

Nyttige og aktuelle den dag i dag er også Madvigs bemærkninger om eksaminationen, både den daglige og den ved eksamen. Han indskærper her nødvendigheden af at »Læreren skarpt følger Disciplenes Bevægelse og indre Operation under Oversættelsen og lægger Mærke til, *hvor* han griber fejl, *hvori* og *i hvilken Retning*, og just *heri* vækker hans Opmærksomhed og, naar det ikke hjælper, klarer det uforstaaede eller ubekjendte Punkt, og bagefter nøiere udfører Forklaringen«. Han advarer herunder mod den stadig almindelige fejl, at læreren »blot selv giver den rigtige Oversættelse og derefter tilføier enkelte grammaticalske eller lexicalske Spørgsmaal, der staae i temmelig løs Forbindelse med det foreliggende Sted. Det kan da stundom synes, som om Stedet kun betragtes som Vehikel og Anledning til igjennem usammenhængende Spørgsmaal at examinere i Grammatik, istedenfor at Grammatiken just skal fremtræde som tjenende og vise sin Betydning i at lette og sikre Forstaaelsen . . .«.

Man føler ved læsningen af dette — af et ministerielt cirkulære at være — meget personlige dokument, som den nye minister sendte ud til skolerne, hvor dybt skolens undervisning har ligget Madvig på sinde, stærkest måske i den indtrængende opfordring, han giver lærerne, til ikke at holde op med at arbejde videre med deres fag: »Jeg kan ikke forlade Underviisningen i de gamle Sprog uden at udtale, hvormeget det ligger mig paa Hjerte, at de yngre Lærere ret føle og indsee, at en omfattende og til fuld Sikkerhed og rigtig Takt uddannet Kundskab, der kun erhverves og vedligeholdes ved idelig fortsat, opmærksom, ikke altfor langsom, Læsning af gamle Forfattere med anden Øvelse, er en uundværlig Betingelse for en livlig, i Udtrykket af Regler og i Meddelelsen af Bemærkninger klar og sikkert gribende Underviisning, hvori Exemplet altid er paa rede Haand og dannes og vendes efter den øieblikkelige Anledning, og at jeg derfor ret opfordrer saavel dem, der som Philologer skulle blive ved Skolerne, som dem, der ellers have overtaget Noget af Underviisningen i disse Sprog, til ikke at lade sig nøie med det Maal af Læsning og Iagttagelse, som de medbragte til Skolen, og med en vis Routine i Formlærens Stof og i Syntaxens Regler«.

Madvig udtaler sig ikke med samme udførlighed om de andre fag, men kommer dog både ved omtalen af Historie, Geografi og Matematik med kloge advarende ord. Om Historie hedder det bl. a.: »Sparsomhed med det Navne- og Aarstals-Detail, der fordres bevaret i Hukommelsen, kan dog ikke noksom indskærpes, især i de lidet fremtrædende Mellem-partier, hvorimod klar Fastholden af det hele, Begivenhederne omfat-

tende, synchronistiske Net af Hovedpunkter aldrig tør savnes«. Den samme forsigtighed anbefales i Geografi med hensyn til topografiske og statistiske enkeltheder. I Matematik endelig advarer Madvig imod for stor abstraktion på et tidligt tidspunkt og ivrer for anvendelse på konkrete eksempler for at skabe klarhed og sikkerhed hos disciplene.

Det hele dokument vidner om hvor omfattende Madvigs viden var, hvor klog og menneskelig hans almindelige pædagogiske sans var, og sidst men ikke mindst, hvor beskedent, næsten ydmygt, han så på sin egen opgave, som han ikke desto mindre tog fat på med iver og en ikke ubetydelig sikkerhed. Ligesom han klart og bestemt tog afstand fra, at hans egen videnskab, den latinske grammatik, skulle være andet og mere end en *ancilla*, således følte han sig også selv som i egentligste forstand *minister*, en tjener, der vilde yde sit bedste på den post hvor han var sat. Han slutter sit cirkulære således:

»Idet jeg nu saaledes henstiller foranstaaende Bemærkninger til DHrr. Rectorer og ved deres Medvirkning til de øvrige vedkommende Læreres Overveelse, tvivler jeg ikke paa, at de i ethvert Tilfælde i dem ville see et Beviis paa den levende Interesse, hvormed jeg altid har omfattet og uden Hensyn til Embede og Stilling altid vil omfatte den vigtige Gjerning, der er dem betroet, og til hvis Udførelse jeg vilde ønske, at der i den Stilling, der i dette Øieblik er mig betroet, maa gives mig Evne og Kraft, som jeg føler Villie, til at yde dem Understøttelse.

Kjøbenhavn, den 23de Decbr. 1848.

Med Høiagtelse og Ærbødighed

J. N. Madvig.«

Det synes åbenbart, at de lærde skoler, netop på det tidspunkt da de var under omformning og for første gang skulde til at stå på egne ben ved selv gennem deres egen undervisning og afsluttende examination at gøre de unge skikkede til at begynde et egentlig akademisk studium, har fået en tilsynsmand, der både havde evner og vilje til at yde dem den støtte de trængte til. Dertil kom, at han allerede på dette tidspunkt besad et meget udstrakt personkendskab og med sin medfødte sunde sans og sit sobre judicium forstod at benytte det til gavn for skolerne. Det kommer f. ex. i høj grad til udtryk i de meget omhyggelige overvejelser han anstillede, da han som minister skulde besætte de nye embeder ved Haderslev lærde Skole i 1850. Det hedder i indstillingen herom⁶⁴: »Ved Overveelsen af, hvem jeg skulde anbefale til at komme i Betragtning, har jeg, idet jeg tillige gennemgik de Forslag, som jeg havde opfordret Overlærer

THRIGE [den designerede rektor] til at gjøre mig, troet at burde tage Hensyn ikke blot til speciel Fagdygtighed, men til almindelig videnskabelig Uddannelse og til en med sædelig Holdning forbunden selskabelig Cultur; i det Ringeste har jeg troet, at paafaldende Særhed eller antydet Hang til Cynisme maatte udelukke«. Naturligvis har forholdene i Sønderjylland på dette kritiske tidspunkt krævet særlige hensyn. Men det er dog et tegn på Madvigs almindelige menneskekundskab, at han ikke vil »anbefale nogen af de ældre Ansøgere, der vel overhovedet med mindre Lethed og Bøielighed vilde indarbejde sig i de nye Forhold« — han foreslår da overhovedet ingen, som er over 40 år — og at han har vidst særdeles god besked med sine folk, ses af følgende udtalelse: »I speciel Fagkundskab, navnlig i Naturlæren, har upaatvivlelig Krarup-Hansen Fortrin, ligesom han ogsaa anbefales ved den Omstændighed, at han er født i det Slesvigske . . . men han har et noget kantet og simpelt Væsen og en noget morøs Charakter; dog turde det være, at hans Mangel paa ydre Form støder mere i Sorø, end den vilde støde i Haderslev, og man udsætter sig ved at forbigaae ham for at lade et Sidehensyn overveie det Principale«. Det blev Krarup-Hansen der blev »Subrector« i Haderslev, men man ser hvor omhyggeligt Madvig har overvejet alle hensyn.

Der er således ingen tvivl om at Madvig i alle henseender stod særdeles vel udrustet til løsningen af de mangeartede og ofte komplicerede opgaver det højere skolevæsen i de følgende decennier stillede ham overfor.

IV

POLITISK ARBEJDE FOR SKOLEN

Som kultusminister fik Madvig en mængde forskellige områder under sig. Det er dog ganske naturligt at de spørgsmål han først kastede sig over, blev dem der angik Universitetet og den lærde skoles reform, simpelt hen fordi de, efter lange debatter og allerede påbegyndte forsøg, ved hans tiltrædelse var modne til den endelige afgørelse, og fordi Madvig selv var helt inde i dem på forhånd. Et af de første problemer han stilledes overfor efter at han var blevet minister, var afgørelsen af *Sorø-planen*. Efter endeløse forhandlinger var der, kort før Christian VIII's død, under 31. december 1847 blevet udstedt en kgl. resolution om oprettelse af en realhøjskole i Sorø til afløsning af det siden 1826 virkende, men noget hensygnende Akademi. Der havde dog hersket den største uenighed med hensyn til den nye læreanstalts opgave mellem de interesserede parter:

Akademiets lektorer, universitetsdirektionen, Universitetet og Amtmand Greve F. M. Moltke, der var udset til overdirektør⁶⁵. Efter Kongens død stillede Monrad som undervisningsminister sagen i bero ved en kgl. resolution af 31. marts 1848. Den som var stærkest interesseret i oprettelsen af en sådan højskole, som især bondestanden kunde nyde godt af, var som bekendt GRUNDTVIG. Ganske vist havde den af Christian VIII skizzerede realhøjskole ikke ret meget til fælles med Grundtvigs egne noget uklare højskoletanker. Alligevel var han ivrig efter en genoptagelse af planen, og derfor interPELLEREDe han i den grundlovgivende forsamlings møde den 9. december 1848 den nye kultusminister Madvig om, hvordan det gik med gennemførelsen af Christian VIII's bestemmelser vedrørende Sorø Akademi. I det ordskifte der her udspandt sig mellem den iltre forkæmper for den folkelige oplysning og den nøgterne repræsentant for den akademiske dannelse, har vi — som i flere senere sammenstød mellem Madvig og Grundtvig — en klar belysning af begge de bundforskellige personligheder og de åndsretninger de repræsenterede. Madvigs svar, at han ikke vilde vide af »en særskilt, Charakteren af Danskhed monopoliserende Undervisningsanstalt« blev hånet af Grundtvig i hans bekendte artikel i tidsskriftet »Danskere« om »Den danske Højskole, den latinske Professor og Rigsdagsmanden fra Præstø«⁶⁶ og er — vel navnlig på grund af den snørklede sprogform — stadig også siden blevet tydet som en snæversindet, ensidigt akademisk mands bornerte afvisning af den frisk opvældende folkelighed⁶⁷. Madvigs tale ved denne lejlighed var imidlertid — som alle hans rigsdagstaler — præget, ikke alene af en klar og logisk gennemtænkning af de foreliggende spørgsmål i deres helhed, men også af en fordomsfri og alsidig vurdering som ligger fjernt fra snæversyn⁶⁸.

For at forstå den ovenfor citerede løsrevne udtalelse må man nødvendigvis kende hele Madvigs argumentation i den pågældende tale. Han hævder at spørgsmålet om Sorøskolen er blevet behandlet isoleret og alt for ensidigt: »Det maa nødvendigviis behandles i Sammenhæng med Spørgsmaalet om hele det høiere Undervisningsvæsens Indretning i Danmark; der maa ikke spørges om, hvad der skal gjøres i Sorø, men om hvilke Opgaver der i Danmark er stillede, hvilke Kræfter der er til at løse dem, og hvorledes disse Opgaver bedst samles i een eller flere Stiftelser, endelig hvorledes Kræfter og Midler hensigtsmæssig kunne fordeles mellem disse Stiftelser. Dette Spørgsmaal bør underkastes en almindelig Prøvelse, førend man kan tage nogen Beslutning med Hensyn til Real-Højskolen i Sorø alene . . .«. Til disse generelle betragtninger følger Madvig derpå nogle personlige ord »for at fjerne visse Misforstaaelser«: »Der er antydet, at den paatænkte Real-Højskole var en væsentlig dansk og folke-

lig Anstalt, og det synes som om det at sætte en dansk folkelig Undervisningsanstalts Oprettelse i Bero, allerede i og for sig var noget meget Betænkeligt. Det hjælper ikke at give personlige Forsikringer om sit danske Sind; kunde det hjælpe, saa har jeg den samme Ret til at forsikre derom for min Person, som Nogen i denne Sal. Naar der er Spørgsmaal om danske Undervisningsanstalter, saa maa jeg, som den, der i dette Øieblik repræsenterer Undervisningsvæsenet i Danmark, bestride, at Charakteren af Danskhed frakjendes de nu bestaaende Undervisningsanstalter. De Skoler, som man før har kaldet Latinskoler, ere danske og skulle være det; Universitetet her i Kjøbenhavn er dansk og skal være det; der skal gives al den Anvisning til at kjende Modersmaalet og danske Forhold, som kan gives ved Undervisningsanstalter, og gives den ikke, saa skal der træffes Foranstaltninger til, at de kunne opfylde denne deres Pligt. Der skal ikke være, og jeg tænker heller ikke paa at foreslaa noget Saadant, en særskilt, Charakteren af Danskhed monopoliserende Undervisningsanstalt«⁶⁹.

Til yderligere tydeliggørelse af Madvigs opfattelse af danskhed og kærlighed til det danske sprog skal hidsættes en udtalelse, han fremsatte som afslutning på sin afhandling »Om de grammatiske Betegnelser Tilblivelse og Væsen« i 1857: »Ligesaalet af Sprogets formeentlige grammatikalske som af dets formeentlige øvrige Godhed og Fortrin afhænger dets Betydning for Folket som Præget af dets Eenhed og dets historiske Sammenhæng, som den Strøm, igjennem hvilken den en Folkeindividualitet frembringende og bevarende Meddelelse gaaer, som det Baand, der med stærke Paamindelser knytter den Enkelte til sit Folk og gjør ham uopløselig deelagtig i dets Ære og Skam, eller den heraf følgende Pligt at holde det Modersmaal, der er tildeelt Enhver, i Ære og Hævd og bidrage til dets Bevaring og Uddannelse.

»Modersmaal er en himmelsk Lyd«,

for mig saavist som for Nogen; men dette synge i forskjelligt lydende Ord alle Folk, hvis Sprog har naaet Sangens Trin; og det have de Ret til at synge; det skulle de synge. Jeg elsker ikke mit Sprog, fordi det er eller har været herligt og skjønt, — og derfor forekommer den hyppige Anvendelse af disse Navne paa Sproget mig lidet heldig; — jeg elsker det, fordi det er mine Fædres og mit Folks Sprog, og *fordi* jeg elsker det, glæder det mig, at det tilfredsstillter Tankens og Følelsens Trang, at det bærer Spor af at have været brugt mangfoldigt i Aandens høiere Tjeneste, at det er livskraftigt og modtageligt for Udvikling; jeg gjør ikke min Kjærlighed afhængig af en Sammenligning. Ikke engang for Ælde priser

jeg mit Modersmaal... Men det Danske er *mit* Sprog og jeg vil intet andet have«⁷⁰.

Det forstår sig, at de grundtvigske og vennerne af en højskole i Sorø ikke kunde lide Madvig, og bedre blev det ikke, da det også faldt i hans lod at rette et dræbende slag mod det sidste forsøg på at genoplive planerne om et akademi i Sorø. I 1867 fremsatte en ministeriel kommission, der for en stor del bestod af gamle Soranere, en ny meget tåget tanke om en folkelig højskole med et tilknyttet statsvidenskabeligt fakultet i Sorø. I en udførlig erklæring, Madvig da afgav i sin egenskab af undervisningsinspektør, gjorde han kommissionens plan til genstand for en sønderlemmende, men retfærdig kritik. Hans betænkning kaldes ligefrem af Sorø-historikeren William Norvin »et Mønster paa Grundighed og logisk Klarhed«⁷¹. Når Madvig heri udtaler sig med større skarphed, end han almindeligvis plejer, skyldes det ifølge hans eget udsagn⁷², at han »føjte en vis Harme over den Maade, hvorpaa Kommissionens Medlemmer uden al Enhed og Sammenhæng havde søgt hver lidt Plads for sin Yndlingsidé og dernæst i Forening deraf havde sammensat et aldeles løst Skin af Helhed«. Vi skal senere vende tilbage til dette meget sigende aktstykke (se s. 241 ff.).

Diskussionen om Sorøplanerne i 1848 var kun en forpostfægtning. Baggrunden for Madvigs afvisende holdning i sagen var tydeligt nok den, at planerne for en samlet reform af hele det højere skolevæsen var så langt fremme at han måtte regne med meget snart at kunne nå til en endelig løsning. Det skete da også hurtigt — ganske vist udenom Rigsdagen, som i sit første år havde vigtigere sager at tage vare på end disse, der allerede var så langt fremme før forfatningsændringen og grundlovens vedtagelse, at det var naturligt at fremme dem gennem kgl. resolutioner. Allerede den 2. februar 1849 kom den første anordning. Den drejede sig om de examiner ved Universitetet der skulde give adgang til rektor- og overlærerstillinger ved de lærde skoler. Det er ganske logisk at dette spørgsmål skulde klares først; det måtte være en vigtig forudsætning for skolereformens heldige gennemførelse at læreruddannelsen var i orden. Ved den nævnte anordning indrettedes en »philologisk-historisk Skoleembedsexamen« til afløsning af Stor-Philologicum, der havde været gældende siden 1818. Sagen havde været til indgående drøftelse i Universitetets forskellige instanser igennem adskillige år, og Madvig havde spillet en fremtrædende rolle i forhandlingerne. Tidligt havde han indset manglerne og utilstrækkeligheden ved den gamle examens indretning. Således hedder det i et brev til Elberling i 1831 om Philologicum og særlig om hans kollega professor F. C. Petersens examinationsform: »Den hele

Examen og Forberedelsen dertil er for adspiltet og forkeert indrettet, efter hvad jeg meer og meer begynder at indsee. Vor gode Ven Petersen befordrer en Side af Forkeertheden ved megen Detailkrav ved Examen...«⁷³. Allerede i 1842 havde universitetsdirektionen anmodet Konsistorium om at stille forslag til forandringer i den filologiske examen. Det filosofiske fakultet nedsatte et udvalg på 5 professorer (Sibbern, F. C. Petersen, Madvig, Velschow og Ramus), som afgav en udførlig betænkning i november 1844⁷⁴. Hovedbetænkningen bærer et umiskendeligt præg af at stamme fra Madvigs hånd. På eet punkt har diskussionen i udvalget særlig interesse. Siden nedlæggelsen af det pædagogiske Seminarium havde der ikke eksisteret nogen egentlig pædagogisk uddannelse for de lærde skolars lærere. Det er da ganske rimeligt, at spørgsmålet om at indrette en sådan indtog en ikke uvæsentlig plads i drøftelserne. Sibbern udkastede i et særvotum en samlet plan for en undervisning i pædagogik og didaktik med tilhørende examen, men de øvrige medlemmer af udvalget med Madvig i spidsen gik imod dette forslag: »Med Hensyn til det tilbagestaaende Spørgsmaal om, hvad der kunde gjøres for at vinde Lærere med pædagogisk Tact, practisk Dygtighed og god Methode, ansaa Comiteen det, der i denne Retning kunde udrettes ved directe Underviisning og Examen, for meget indskrænket i Sagens egen Betydning, og meente, at man maatte holde sig til mere indirecte at indskjærpe Lærerkaldets Betydning og Opgave og henlede Opmærksomheden paa den practiske Uddannelses Vigtighed, samt om muligt fjerne dem, der røbede aabenbar Mangel paa Kald, fra denne Bane. Derimod holdt Comiteen det for høist ønskeligt, at der sørgedes ved Universitetet for Foredrag over Pædagogik og Didactik, men erkjendte paa den anden Side, at den pædagogiske Betragtning manglede et saadant positivt og bestemt Indhold, at en Examen deri vilde føre til nogen Nytte«. Den sidste udtalelse klinger meget Madvigsk; i hvert fald har han allerede fra sin ungdom næret den opfattelse, at sikre og solide faglige kundskaber er den første betingelse for at blive en god lærer i den højere skole. Han har dog set med sympati på, at den stærkt pædagogisk interesserede tidligere rektor FREDERIK LANGE som docent fra 1847 holdt regelmæssige forelæsninger over pædagogik og metodik ved Universitetet, men skønt Sibbern gjorde adskillige energiske forsøg på at få gjort faget til fast led i læreruddannelsen, gik fakultetet aldrig med til det, og undervisningen hørte op med Langes død i 1862. Skønt den nævnte komité havde foreslået, at der »kunde gives de Studerende Adgang til i en velordnet Skole, navnlig Metropolitanskolen, at overvære øvede Læreres Undervisning, saaledes at ingen philologiske Candidater kunde stedes til den practiske Prøve

uden at godtgjøre regelmæssig at have saaledes overværet Underviisningen i de for ham vigtige Fag«, blev der nu kun tale om en prøve i praktisk undervisningsfærdighed uden forudgående øvelsestid. Det tilføjedes i anordningen om denne »Prøve paa Candidatens Gave og Dygtighed til at give Underviisning«, at censorerne i forbindelse med den havde ret til at »foranledige Candidaten til i Samtale med en af Censorerne at gjøre Rede for den af ham brugte Fremgangsmaade med Hensyn til almindelige didactiske Regler og Gjenstandens Beskaffenhed«. Det tør antages, at denne tilføjelse har haft liden praktisk betydning, og indførelsen af et års eller et halvt års konstitutionstid for lærerne (fra 1852) blev kun en bestemmelse af formel karakter.

Resultatet på dette område blev, at lærerudvælgelsen og læreruddannelsen i næsten hele resten af det 19. århundrede kom til at bero meget på tilfældigheder. Det er næppe muligt helt at frikende Madvig for en vis snæverhed på dette område. Det synes også som om han på dette punkt har skiftet opfattelse. Ganske vist har han vistnok altid anset lærer-evner for noget medfødt, som der ikke kunde meddeles undervisning eller holdes examen i. Men da spørgsmålet om en praktisk uddannelse for filologer første gang rejstes af dr. Ernst Bojesen i 1839 og Madvig sammen med sin kollega F. C. Petersen fik Bojesens forslag forelagt, udtalte han sig stærkt for gavnligheden af en prøvetid under vejledning inden underkastelsen af den praktiske prøve. Det var uden tvivl Madvigs mening, at Bojesen, som var hans gode ven og studiefælle, skulde være gjort til docent i theoretisk og praktisk pædagogik. Når dette ikke lykkedes, og Bojesen derfor forlod sin stilling ved Borgerdydskolen i København for at gå til Sorø som lektor i græsk, skyldtes det dels modstand fra Metropolitanskolens rektor, den gamle prof. Nissen, dels vanskeligheden ved praktisk at bestemme grænserne for universitetets og skolernes kompetence i denne sag⁷⁵.

Det må også kaldes en alvorlig mangel, at der intet blev gjort for at sikre skolen vel uddannede lærere i de nyere sprog. Selv i matematik og naturvidenskab vilde Madvig ikke gå med til en egentlig skoleembedsexamen, men anerkendte dog en magisterkonferens i disse fag og gav indehaverne af denne en vis, stærkt begrænset, adgang til overlærerstillinger. I almindelighed forbeholdtes disse og rektoraterne de kandidater, der havde underkastet sig den nye »philologisk-historiske Skoleembedsexamen«. Nyordningen af denne betød en stor forbedring: den befriedes for sit tidligere polyhistoriske præg. Teologi og hebraisk bortfaldt, Filosofi ansås for overflødig efter indførelsen af en grundigere behandling af dette fag ved den nye Anden Examen, og endelig fjernede

man helt kravene om prøve i de matematiske discipliner. Fagene var fra nu af udelukkende sproglig-historiske; foruden Latin, Græsk og Historie indførtes som nyt fag Nordisk filologi med Oldnordisk og Litteraturhistorie, dog kun med mundtlig prøve.

Denne af Madvig skabte examen forskaffede gennem anden halvdel af det 19. århundrede den højere skole en række dygtige lærere, men ved den faktiske eneret den gav filologer til alle ledende lærerstillinger, var den med til at give latinskolen dens meget ensidigt filologiske præg. Havde Madvig med større smidighed og med større interesse for den pædagogiske side af sagen vidst at skaffe skolen en alsidigere rekruttering af gode lærere også i de andre fag, var bruddet med den gamle latinskole, som *måtte* komme før eller siden, måske ikke blevet slet så skarpt som det blev i 1903.

At lærernes kår lå Madvig alvorligt på sinde, viste han ved hurtigt at fremme en sag af stor vigtighed: en forbedring af lærernes dårlige og usikre lønningsforhold. Det hjalp lidet, at man var kommet ind på at bøde på den ganske utilstrækkelige løn ved at give adjunkterne gratialer efter vilkårligt skøn. Herpå rådede Madvig bod ved at indføre en fast regel for oprykning gennem forskellige lønningsklasser efter anciennitet. En kgl. resolution herom gennemførte han den 10. marts 1849 og beredte således vejen for den første egentlige lønningslov for lærere ved de lærde skoler, som kom i 1855. Madvig, som selv levede i trange økonomiske kår hele sit liv, vidste nok hvad det betød for en lærer at måtte kæmpe med den slags vanskeligheder, og at forholdene stadig var dårlige, derom vidner hele den korrespondance af breve fra skolemænd, som opbevares i Rigsarkivet. Af de ældre skriver f. ex. Elberling i 1835, idet han sender en hilsen til Madvigs kollega F. C. Petersen: »... beed ham ved Leilighed — at underrette Directionens Medlemmer om, at der rimeligviis med det Første vil blive en Overlærerplads ledig i Slagelse, eftersom den, der indtil nu beklæder dette Embede, er nær ved at døe af Sult, og at han har saa slette Udsigter for Fremtiden, at han ikke engang har Mod til for at udholde Nutiden at optage Forskud paa Fremtiden«⁷⁶. Og dette er ikke et isoleret tilfælde, men typisk for tilstanden. Der er ikke ret mange af brevskriverne — lige meget om det er adjunkter, overlærere eller rektorer — der ikke beklager sig over de elendige økonomiske forhold og søger bistand hos deres gamle lærer, der måske kan skaffe et avancement, et legat til en studerende søn eller et brudelegat til en giftefærdig datter! Som exemplum instar omnium kan anføres brevene fra overlærer J. P. BANG, der først sad som adjunkt i Rønne i en årrække og i 1875 blev forflyttet som overlærer til Viborg. De indeholder foruden en del

spørgsmål vedrørende hans disputats om Euripides' Iphigenia i Aulis stadig gentagne ønsker om forfremmelse. Typisk for tilstanden er det, at han selv efter forfremmelsen skriver i et brev den 18. juli 1877: »I økonomisk Henseende er det Avancement, De har skaffet mig, foreløbig forbundet med Tab (anderledes vil det jo i Tiden blive); derfor maa jeg tage, hvad der tilbyder sig af privat Erhverv og har sædvanlig noget over 40 timer om Ugen; mangen Dag har jeg læst 10 Timer; heldigvis har min Sundhed intet lidt derved . . .«⁷⁷. Det er forståeligt, at der ikke blev megen tid til studeringer, og at undervisningen undertiden kunde blive åndløs og mekanisk.

Vigtigere end disse anordninger om examen og lønninger var dog selve skolereformen, der gennemførtes ved en undervisningsplan med examensbestemmelser af 13. maj 1850. Den byggede i alt væsentligt på Madvigs ungdomstanker, som de var udtrykt i artiklerne i »Maanedsskrift«, og på de erfaringer der var indhøstet under den provisoriske plan. Formålet med skolens undervisning bestemtes — helt i Madvigs ånd — således: »Den lærde Skoles Bestemmelse er at meddele de den betroede Disciple en Underviisning, der kan føre til en sand og grundig almindelig Dannelse og med det Samme, saavel ved Kundskab som ved Sjæleevnernes Udvikling, paa bedste Maade forberede til det academiske Studium af de Videnskaber og Fag, til hvilke den Enkelte føler Kald«.

I skolereformen af 1850, som dannede slutstenen på den lange diskussionsperiode fra 1830 og den kortere eksperimentperiode fra 1845, gav Madvig alle de mange komplicerede problemer, der især samlede sig om realfagenes placering i skolen og om forholdet mellem universitetet og skolen, en fornuftig og besindig løsning. Hovedsynspunkterne for Madvig var, at skolernes selvstændighed og ansvarsfølelse skulde øges ved at de selv overtog afgangseksamen, og at disciplene ved en så alsidig og grundig undervisning som muligt skulde udrustes til deres påfølgende akademiske studier. Trods al den uro og utilfredshed hvorom de følgende årtiers udvikling vidner, var der derigennem skabt gode muligheder for fremgang for skolen, og når stabiliseringen lykkedes og alle krav om igen at henlægge examen artium til universitetet med held afvistes, skyldtes det ikke mindst Madvig, der samtidig med den gennemgribende ændring i skolerne vilkår sørgede for et stadigt kontrollerende tilsyn, der dannede et vigtigt bindeled såvel mellem skolerne og ministeriet som mellem universitetet og skolerne.

De væsentligste fornyelser i selve undervisningen var for det første, at Latin ikke længer blev det første fremmedsprog disciplene stiftede bekendtskab med. Den grundlæggende sprogundervisning og bibringelsen af

de almindelige grammatikalske begreber foregik nu gennem modersmålet. Foruden Dansk begyndte nu kun Tysk i nederste klasse, medens i den gamle skoles første klasse ofte 3 fremmede sprog, Tysk, Latin og Fransk var indtrådt samtidig. Latinen blev nu først optaget i 3. klasse, d. v. s. i 12 års alderen. For det andet styrkedes de matematiske og naturvidenskabelige fags stilling ikke så lidt, og navnlig optoges i de øverste klasser væsentlige dele af det matematiske og fysiske stof, som tidligere krævedes ved Anden Examen.

Da Madvig sikkert har forstået, at denne encyclopædiske undervisning let kunde medføre fare for fagtrængsel og overlæsselse, gennemførte han en deling af eksamen. Den sidste klasse (ikke som i den provisoriske plan af 1845 den næstsidste) blev gjort toårig, således at undervisningen i fagene Tysk, Fransk, Geografi og Naturhistorie afsluttedes ved afgangseksamens første del to år før den endelige eksamen, der omfattede Dansk, Latin, Græsk, Religion, Historie, Matematik og Fysik. Dette gav virkelig mulighed for en koncentration om hovedfagene i de sidste, modneste skoleår, hvor der læstes Latin i 10 timer om ugen og Græsk i 6, medens Dansk endnu kun havde 2 og Matematik og Fysik hver 4. Hebraisk blev gjort valgfrit; det var udelukkende bestemt for vordende teologer.

Den tendens, som Madvig utvivlsomt har ønsket at give sin reform, i retning af at gøre afgangseksamen i højere grad til en modenheds- end en kundskabsprøve, blev vel ikke stærkt fremtrædende i praksis, men viser sig dog i at der blev lagt større vægt på modersmålet end før, at man krævede større kendskab til den danske litteratur og dens historie (således også nordisk gudelære), og navnlig at den danske stil til afgangseksamen fik et emne som måtte antages at være eksaminanderne bekendt, således at der her ikke skulde ses på kundskaberne, men kun på evnen til selvtænkning og til fremstilling. Endelig er det værd at notere at Madvigs skoleordning er den første der gennemfører krav om undervisning i Gymnastik og Sang gennem alle skolens klasser, vel først og fremmest for at modvirke en ensidig intellektuel udvikling.

Som det vil fremgå af det følgende kapitel, måtte Madvig for at imødegå de ret voldsomme angreb hans skoleordning blev udsat for, i de to næste decennier foretage adskillige modifikationer i ordningen. Når man betænker den revolution i skolernes liv den var udtryk for, og den endnu utilstrækkelige læreruddannelse, må man dog sige at det var en så god skole som det på dét tidspunkt var muligt at opnå. Kravene var strenge, lærebøgerne, ikke mindst Madvigs egen grammatik, meget fyldige, og den af H. C. Ørsted foreslåede karakterskala (der i princippet er anvendt i over 100 år) meget hårdt virkende. Trods Madvigs eget ønske om at

de klassiske sprog især skulde føre til historisk dannelse gennem beskæftigelse med oldtidens forhold, spillede den sproglige side af undervisningen en hovedrolle. Dog gjaldt dette vistnok særlig mellemklasserne. Historikeren JOHAN OTTESEN, der gennem sit arbejde på at reformere den lærde skole i slutningen af århundredet, erhvervede sig et indgående kendskab til skolens historie, skriver således i anledning af A. D. Jørgensens skolegang i Flensborg Latinskole i 1850'erne, følgende til forklaring af at denne forlod latinskolen: »Forklaringen ligger vistnok i, at A. D. Jørgensen kun gik mellemklasserne igennem og aldrig kom op i de højeste latinklasser. Den madvigianske latinskole havde sin styrke netop i de sidste år, hvor man kom i lag med de klassiske værker også fra indholdets side, og hvor danskundervisningen var litteraturstudium; i de lavere klasser, hvor latin- og græsklæsningen og for det meste også dansk-timerne kun gik ud på grammatikøvelse, kunde den være forfærdelig åndløs . . .«⁷⁸.

På eet punkt bærer den Madvig'ske skole uomtvistelig sin skabers stempel: den lærte sine disciple at arbejde hårdt, således som Madvig selv havde slidt i sin korte koncentrerede skoletid. Det er sikkert sandt og ægte følt, når han i Livserindringer⁷⁹ skriver, at han altid »har haft en varm Følelse for Bevarelsen af Disciplenes Sundhed og legemlige Velvære og for Tilstedelsen af Adgang til barnlig og ungdommelig Forfriskelse og Glæde«. Som et udslag heraf kan man måske se, at den daglige skoletid, der tidligere næsten allevegne havde været på 7 timer, gerne delt mellem 4 timers formiddagslæsning og eftermiddagsundervisning på 3 timer, blev nedsat til højst 6 timer foruden gymnastik og sang, og at Madvig som undervisningsinspektør altid stillede sig forstående over for skolernes efterhånden fremsatte ønsker om samlet skoletid, og endelig også at sommerferien, der indtil da i reglen kun havde været på 14 dage, udvidedes til en hel måned. Et udslag af hans praktiske sans var det, at han samtidig gennemførte en reform af universitetets undervisnings-terminer, hvorved de tidligere sommer- og vintersemestre afløstes af et forårs- og efterårssemester, således at de nye studenter, der absolverede deres afgangseksamen ved skolerne i slutningen af juli, kunde begynde deres første universitetssemester den 1. september og således uforstyrret af eksamen nyde deres sommerferie. Trods alle store arbejdskrav var Madvig aldeles ikke blottet for menneskelige hensyn.

Reformen af den lærde skole var uden tvivl det største praktiske resultat Madvig opnåede som fagminister. Dette betyder dog ikke at han ikke alvorligt og indtrængende beskæftigede sig med andre skolepørgsmål eller anså den højere skoleundervisning for den eneste. Een meget vigtig

opgave, om hvis betydningsfuldhed han selv allerede tidligt udtalte sig klart, nemlig almueskolevæsnets reform, nåede han ikke at gennemføre. Flere gange interPELLEREDES han i Folketinget om sagen. F. ex. forklarede han den 25. marts 1850 på forespørgsel at han anerkendte, ja lige fra det øjeblik da han trådte ind i Ministeriet stadig havde anerkendt, at almueskolevæsnet trængte til en almindelig og gennemgribende reform og at den trængte til den snarest. Han udtalte også ved samme lejlighed et bestemt løfte om i den følgende rigsdagssamling at forelægge et forslag til en nyordning af hele det lavere skolevæsen⁸⁰. Imidlertid tog forarbejderne meget lang tid, idet Madvig med vanlig grundighed søgte at sætte sig personligt ind i alle enkeltheder, bl. a. ved besøg i skoler. At han var nået temmelig langt med sine forarbejder da han i december 1851 forlod Ministeriet, kan ses af det meget udførlige »Udkast til Lov om Almueskolevæsenet udenfor Kjøbenhavn«, som han udsendte i 1852⁸¹. Det vakte ganske vist ikke udelt tilslutning i lærerkredse — dertil var det for lidet reformvenligt — men det bragte dog sagen et vigtigt skridt nærmere løsningen og havde sin store betydning som forarbejde for den skolelov som det endelig lykkedes Hall at få gennemført i 1856.

V

UNDERVISNINGSINSPEKTØREN

Det embede som undervisningsinspektør ved de lærde skoler, som var oprettet for Madvig i 1848, og hvori rektor professor Lange havde vikarieret mens Madvig var minister, overtog han påny den 1. januar 1852, og skønt det lagde overordentlig meget beslag på hans tid og kræfter, bevarede han det lige til 1. januar 1875. I alle disse år var han den faktiske leder af det lærde skolevæsen, det faste punkt under alle de skiftende ministre, den mand hvem alle de vigtigste afgørelser i realiteten påhvilede. Den direkte forbindelse med skolerne etableredes ved de årlige eksamensrejser, der gerne tog en måneds tid, og under hvilke han ikke alene overværede eksamen og censurerede i cirka halvdelen af landets skoler, men også altid sørgede for at se og høre så meget af selve undervisningen i klasserne som tiden tillod. At han ikke tog sig arbejdet let, men på grundlag af alt hvad han så og hørte, gennemtænkte alle spørgsmål på det grundigste, derom vidner hans talrige indberetninger og mange større cirkulærskrivelser til rektorer og lærere. Egentlige inspektionsrejser uden for eksamensterminen foretog han sjældnere, da hans

pligter ved universitetet og ved rigsdagsarbejdet i reglen hindrede ham deri. Men året rundt udarbejdede han i alle mulige skole spørgsmål, vedrørende embedsbesættelser, indførelse af nye skolebøger, lønninger etc. etc. stadig sagkyndige indstillinger og betænkninger, som opbevares i ministeriets arkiv. Af særlig vigtighed var naturligvis alle indstillinger i personlige anliggender, og det er karakteristisk at ministeriet så at sige altid fulgte Madvigs indstillinger her, f. ex. ved besættelsen af rektoraterne. Disse indstillinger er mønstre på vel underbygget argumentation. Som eksempel kan anføres indstillingen til rektoratet ved Frederiksborg lærde skole i 1864, som søgtes af 6 dygtige filologer, overlærerne Bang og Trojel i Sorø, dr. Forchhammer i Aalborg, Lefolii i Odense, Wiehe i Aarhus og Berg ved Metropolitanskolen, af hvilke ialt 4 i tidens løb blev rektorer. Madvig skriver⁸²: »Den ældste Ansøger, Trojel, er baade en kundskabsrig og fleersidig dannet Mand, der fra denne Side fuldkommen egnede sig til at blive Rector, og en redelig og stræbsom Lærer; men det maae destoværre ansees for godtgjort, at han, svækket ved Sygelighed . . . og med uheldige og trykkende oekonomiske og huuslige Forhold, har tabt den Kraft, Friskhed og Liv, der maa kræves af den, der skal overtage en Skoles Bestyrelse. Selv som Klasselærer skal han (efter Etatsraad Bojesens gjentagne Udtalelser) ikke bringe Disciplene til at arbeide dygtigt. Overlærer Bang . . . er en flittig og omhyggelig Lærer, ikke uden videnskabelig Sands (meest dog i en noget ydre, mod Bogsamling og Bogkundskab vendt Retning); men foruden at han med Hensyn til litterær Virksomhed og derved for Dagen lagt fortsat Studium staaer betydeligt tilbage for de tre næste Ansøgere, har han heller ikke i nogen synderlig Grad en til Ledelse af Lærere og Beherskelse af Disciple egnet Personlighed og er ingen Lærer, der kraftigt driver Disciplene frem eller imponerer dem. Jeg troer derfor ikke, at han bør vælges. Dog bemærker jeg, at han som constitueret Rector under en noget længere Fraværelse af Etatsraad Bojesen viste megen Orden og Accuratesse i Besørgelsen af Forretningerne, overhovedet er han ordentlig og punktlig, men lidt omstændelig.

Dr. Forchhammer er en *meget* dygtig Lærer med videnskabelig Interesse og vil, som jeg haaber, hvis han bliver i Skolefaget, blive en særdeles god Rector, men han er saa betydeligt yngre baade som Candidat og som Lærer end de tre mellem Bang og ham liggende Ansøgere, at han, da disse ere ikke blot brugbare, men hæderlige og meget vel qualificerede Aspiranter til Embedet, maa staae tilbage for dem . . .

De tre Ansøgere, imellem hvilke saaledes i mine Tanker Valget bør være, Lefolii, Wiehe, Berg, ere, saavidt jeg skjønner, alle tre skikkede til

Rectorembede, og der taler for hver af dem fra forskellige Sider saadanne Anbefalinger og Grunde, at det ingenlunde er mig, hvis Disciple de alle have været, og hvem de alle stedse have bevaret og viist Hengivenhed, let at afgjøre, hvem jeg fortrinsviis skal anbefale, især da Avancementet i det lærde Skolevæsen paa dette høieste Trin er saa indskrænket, at jeg ikke kan berolige mig med Udsigten til, at Touren snart vil komme til de nu Forbigaaede . . .«

Saa karakteristisk for Madvig er det da, at det bliver et menneskeligt hensyn der bliver det afgørende for ham i dette vanskelige valg: da Wiehe er syg af bronchitis og klimaet i Aarhus bekommer ham dårligt, indstiller Madvig ham, og indstillingen tages til følge. Madvig kunde ikke ane, at hans ord om de vanskelige advancementsforhold for de andre kvalificerede ansøgere meget hurtigt skulde vise sig på en sørgelig måde ikke at slå til: 3 dage efter den kongelige udnævnelse døde Wiehe, og Madvig indstillede da i næste omgang Carl Berg, atter et vidnesbyrd om stor fordomsfrihed. Berg var nemlig blevet meget fornærmet over at være blevet forbigået ved den første udnævnelse og havde i et langt, ret bittert brev til Madvig⁸³ beklaget sig derover og bl. a. anført at han antog at en medvirkende grund til forbigåelsen var, at han havde 2. karakter til embedseksamen. Når man tillige ser hen til at Berg stod sig meget slet med sin rektor og sine kolleger ved Metropolitanskolen, hvorom talrige udtalelser og større eller mindre sager i Madvigs privatarkiv bærer vidne, er det så meget mere anerkendelsesværdigt, at Madvig kunde se igennem alle disse personlige stridigheder og viste sig aldeles ikke at lægge vægt på en dårligere karakter ved en forlængst overstået eksamen, når senere pædagogiske og videnskabelige fortrin kunde opveje det. Det viste sig da også, at Berg blev en dygtig og nidkær, omend noget stridbar rektor⁸⁴.

Madvigs meget udstrakte personkendskab gjorde det muligt for ham at udtale sig med megen vægt, og — hvad der er interessant at se — han har ikke været længe om at forme sine domme, men indsender så at sige altid sine indstillinger aldeles omgående. Da rektoratet ved den højere Realskole i Rønne skulde besættes i 1857, udløb ansøgningsfristen den 19. oktober, og den 23. i samme måned skriver Madvig følgende indstilling⁸⁵: »*Translateur Cand. philos. Drejer* synes at være en kyndig og routineret Lærer i nogle nyere Sprog og maaskee en ret dygtig Bestyrer af et mindre Provinsinstitut, hvori man fortrinsviis lægger Vægt paa Uddannelsen af denne Sprogfærdighed. Til at forestaa en videnskabelig Realskole med et noget høiere og fleersidigt Formaal, hvori tillige skal gives Underviisning for Studerende indtil Afgangsexamens første Deel,

tør jeg hverken efter de Documenter for Kundskaber, der foreligge, eller efter hans Væsen, som jeg erindrer det fra tidligere Fremtræden, ansee ham for skikket.

Der bliver da kun een Ansøger tilbage. Heldigviis tør jeg trøstig og med godt Haab anbefale denne til Embedet som en Mand, der besidder de vigtigste Egenskaber, hvorpaa det kommer an, omend ikke alle... Overlærer *Espersen* har en solid Dannelse i philologisk-historisk Retning og ikke eensidig philologisk. Det kunde være ønskeligt, at friere og lettere Livsforhold og Vilkaar havde givet hans Uddannelse en endnu noget større Alsidighed... men han er fri for Bornethed og savner af Naturen ikke Følelse og Smag. Han er en erfaren Lærer og en meget samvittighedsfuld, flittig og i sin Gjerning tro Mand, af en sædelig, velvillig og rolig Charakter. Der kunde ønskes en større Friskhed og Munterhed, som megen Møie og Sorg har kuert og tilbagetrængt; men ogsaa i denne Henseende haaber jeg, at en selvstændigere Stilling i nye og dog bekjendte og kjære Forhold og Omgivelser [*Espersen* var født i Rønne, student derfra og studerede specielt øens dialekt] vil virke gavnligt paa ham... Jeg kan altsaa ikke andet end tilraade hans Udnævnelse«.

Et godt eksempel på embedsindstillinger fra Madvigs senere embedsperiode har man i hans behandling af den senere rektor O. D. FIBIGER i Horsens. Da denne i 1868 som overlærer ved Metropolitanskolen søgte rektoratet i Aarhus skriver Madvig bl. a.: »Overlærer, forhv. Collaborator i Flensborg, Fibiger... er en virkelig begavet Mand, med et bestemt philologisk Talent og med Evne til klar, skarp og livlig Fremstilling, en Mand, som jeg vel ikke troer i dette Øieblik at turde anbefale til det Embede, der nu skal besættes, men om hvem jeg dog bestemt maa udtale, at hans Forbigaaelse ved denne Leilighed ikke bør betragtes som en Erklæring, at han ikke er skikket til Rector og ikke vil blive ansat som saadan. Overlærer Fibiger har ikke bragt *det* Resultat ud af sine Talenter, som jeg troer, kunde være fremkommet ved et stadigere, regelmæssigere Studium, for hvilket tidligere maaskee nogen Mangel paa Energie, men senere især et maaskee ikke ganske uforskyldt Behov af... Indtægt ved Siden af Embedsgjerningen har været til Hinder, men han er ikkedestomindre en ogsaa med positiv Kundskab meget vel udrustet Lærer og staaer ikke tilbage for nogen Concurrent. Jeg troer dernæst, at han har en sand og virkelig Lyst til Skolearbeidet og Underviisningen; men det kan vel være (og derover klages), at han til enkelte Tider, trættet af formeget paataget Arbeide, ikke er lige paapassende og kan tilsidesætte Et og Andet, der ikke tiltaler ham (f. Ex. Grammatiklæsning). Han arbejder med Lethed og Livlighed. Men hans Charakter er pirrelig og hans Fremtræden har

Noget af en vis sig afsluttende Kulde og han kan stundom tage Anstød og gjøre nogen Ophævelse af Smaating . . . ved Metropolitanskolen kom han ind under en allerede bestaaende Forstemning og under en Ledelse, der ikke var fri for Svaghed, ligesom der i de fleste Læreres Sammenhæng var lidt, der smagte efter Kameraderi. I den sidste Tid er Forholdet blevet ikke lidet bedre og venligere mellem ham og Rector og øvrige Lærere, saa at det Anstødelige og Paafaldende fuldkommen er fjernet . . . Jeg anseer det for rigtigt, at det i dette Øieblik (— og dertil er jeg villig —) aabent og alvorligt udtales for Overlærer Fibiger, at man med Erkjendelse af hans virkelige meget gode Egenskaber ikke har kunnet overvinde Betænkeligheder, som han selv ikke var ganske fri for at have fremkaldt og givet Næring, men som man meget ønskede ved en anden Leilighed, understøttet af ham selv ved streng Selvopmærksomhed, at see bort fra og lade falde«⁸⁶.

Denne anden lejlighed kom da Fibiger 3 år senere søgte og fik rektoratet i Horsens. I indstillingen til dette embede bemærker Madvig bl. a.: » . . . Der kan have været en og anden Uforsigtighed i hans Optræden og Færd (— han hører til en begavet, men lidt excentrisk Familie —), men, det jeg har erfaret, Intet der kan være nogensomhelst alvorlig Betænkelighed, og jeg troer, at der hos ham findes saamegen Dygtighed og saamegen Arbeidskraft, at man bør drage Nytte af den for Skolevæsenet . . . Han har ladet trykke endeel . . .: denne litterære Virksomhed er ikke ganske fri for Spor af Hastværk og Erhvervshensyn . . .«⁸⁷.

Efter disse prøver på Madvigs indstillinger til embeder tør man vist sige, at denne meget vigtige side af skolernes liv var kommet i de bedste hænder, medens afgørelserne tidligere havde været truffet af universitetsdirektionen, hvis enkelte medlemmer aldeles ikke havde det indgående kendskab til de enkelte skoler og deres mænd, som Madvig besad. Om den egentlige tilsynsvirksomhed ved besøg i skolerne også uden for eksamensterminen foreligger der en del beretninger fra Madvigs hånd, alle vidnende om den energi og kærlighed, hvormed han udførte også denne del af arbejdet. Rønne, hvis skole indtog en særstilling, idet den siden 1852 havde fungeret som en højere realskole, besøgte Madvig i juni 1864, hvorefter han skrev følgende indberetning til ministeriet⁸⁸:

»Den høiere Realskole i Rønne er ikke bleven besøgt af mig, siden den fik dens nuværende Skikkelse, idet det hvert Aar har været mig umuligt for andre Forretninger at finde den dertil fornødne Tid, der paa Grund af Dampskibsfartens Indretning maatte omfatte et større Antal Dage. Da jeg nu iaar sluttede mine Forelæsninger d. 7de Juni og ikke havde

nogen uopsættelig Forretning her i Byen førend Onsdagen d. 15de, da der skulde holdes et Møde af Consistorium, besluttede jeg at foretage en Reise til Bornholm for at gjøre mig bekjendt med Skolen, og udførte dette ved at afgaa herfra med Dampskibet til Rønne Torsdagmorgen d. 9de Kl. 7 og afgaa tilbage hertil Tirsdag Aften Kl. 10, saaledes at jeg ankom hertil Onsdagen d. 15de Kl. 10¹/₂; Consistoriets Møde var fastsat til Kl. 1. Jeg anvendte Fredagformiddag d. 10de samt hele Mandag og Tirsdag d. 13de og 14de til at overvære Underviisningstimer paa Skolen og samtale med Rector og Lærerne. Fredag Eftermiddag, Løverdag og Søndag tilbragte jeg hos Slægtinge i Svaneke, da den skriftlige Examen og dermed i Forbindelse staaende Forhold gjorde Fredag Eftermiddag og Løverdag mindre skikket til at anvende paa Skolen. Jeg modtog i det Hele et gunstigt Indtryk af Skolens Orden og Underviisningens Form; navnlig ogsaa, og særdeles, hos Rectoren, hvis Færd imellem Medlærere og Disciple ogsaa forekom mig meget tiltalende. Af de 6 Disciple, der iaar tænkes bortsendte til andre Skoler for at gennemgaa øverste Klasse, vare i de Fag, hvori jeg hørte dem (i Latin og Græsk, ligesom jeg ogsaa gennemgik en dansk Text med dem), nogle meget godt forberedte (een særdeles godt), nogle godt, kun een, som man holdt et Aar tilbage, svag, men saadan, at han under lignende Omstændigheder ogsaa andetsteds var bleven opflyttet . . . Men Forholdene for Realunderviisningen ere lidet gunstige og Cursets Udstrækning og Omfang ligger uidentvilt over hvad der er Modtagelighed for hos Befolkningen og efter dens Vilkaar. Maaskee var der fra en ældre Tid end den nuværende Rectors beholdt en mindre heldig Indretning med Begyndelsen af et Par Underviisningsfag (Engelsk og Arithmetik); skjøndt deels Befolkningens Ønske (— thi paa nogen Kundskab i Engelsk, omend ikke streng, lægges der megen Vægt —), deels Klasseinddelingen ikke gjør en Ændring let, forhandlede jeg dog derom med Rector og Adjunkt Lund (der har Mathematik), der i det Ringeste ville gjøre, hvad de kunne for at fjerne Besværet fra de to første Klasser . . .

Jeg tillader mig at vedlægge Regning over min Reiseudgift, som jeg beder anviist til Udbetaling. Den omfatter naturligviis kun de Dage, jeg har været paa Dampskib og i Rønne.

Kjøbenhavn d. 22de Juni 1864.

Allerærbødigst

J. N. Madvig.«

Regningen var på 26 Rdl. 32 Sk.!

Med hvilken flid og energi Madvig arbejdede på disse rejser, fremgår f. eks. af en indberetning, han skrev efter et besøg på Aarhus Cathedral-

skole i foråret 1868, da der efter rektor Ingerslevs død den 2. februar var vakance i rektoratet. Efter Madvigs indstilling var rektor dr. Georg Lund fra Aalborg udnævnt til rektor i Aarhus, men havde endnu ikke tiltrådt sit nye embede. Madvig skriver⁸⁹:

»I Henhold til den Bemyndigelse, der indeholdtes i det meget ærede Ministeriums Skrivelse til mig af 11te dennes, tiltraadte jeg i Fredags (paa hvilken Dag jeg ingen Forelæsning eller Øvelse har ved Universitetet) en Reise til Aarhus for at besøge Cathedralskolen der og vendte tilbage derfra igaar, Søndag. Jeg tilbragte i Løverdags samtlige Skoletimer i Klasserne, 4 Timer i 7de Klasse, deraf 3 (hvoraf en Extratime Kl. 7 om Morgen) hos Adjunkterne Kleisdorff og Neergaard, der have overtaget afdøde Prof. Ingerslevs Underviisning i Latin og Græsk. Jeg talte derhos med Biskop Brammer foruden at jeg naturligviis forhandlede med den vicarierende Rector Overlærer Prof. Funch. Skolen syntes at gaae i uforstyrret, regelmæssig Orden, Dimittenderne forekom mig at staae paa et godt og passende Standpunkt af Kundskab (— i Latin læste og examinerede jeg selv den ene Time —) og Repetitionen at være besørget med Omhu og Dygtighed af de to nævnte Lærere. Jeg har derfor ingen Betænkelighed ved, at den nu stedfindende midlertidige Ordning ved denne Skole fortsættes indtil Skoleaarets Slutning, hvilket ogsaa stemmede med Prof. Funchs og de to nævnte Læreres Ønske, saaledes at disse ogsaa examinere ved Afgangsexamen i Latin og Græsk, medens Rector Lund ved at deltage i Examen som Censor i et Par Dage, i hvilke han kan være borte fra Examen i Aalborg, gjør sig bekjendt med Dimittendernes og overhovedet 7de Klasses Standpunkt . . .

Ligesom jeg antager, at Ministeriet af den besparede Rectorgage vil tilstaae Overlærer, Prof. Funch et Vederlag for et saa langt Vicariat i Rectorforretningerne, saaledes tillader jeg mig ogsaa at henlede Opmærksomheden paa, at det Arbeide, som Adjunkterne Kleisdorff og Neergaard have paataget sig, er saa stort, at det ikke kan ansees for passende vederlagt ved den sædvanlige Betaling for de Timer, de læse mere end ellers. De have nemlig med kort Varsel og derfor med ikke ringe Anstrengelse maattet sætte sig ind i de gamle Forfattere, som Prof. Ingerslev havde læst eller var i Færd med at læse i øverste Klasse og som nu under Repetitionen skulde gennemgaaes i store daglige Afsnit, saa at der til hver Time krævedes en omfattende Forberedelse. Jeg vilde finde det meget billigt, om der hertil toges noget Hensyn, især naar ogsaa *de* fortsætte dette Arbeide lige til Skoleaarets Slutning. Og at de fortsætte det til da, er ligesaameget i Aarhus som i Aalborg Skoles øverste Klasses Disciples, navnlig Dimittendernes, Interesse, da en pludselig Flytning af

Rector Lund til Aarhus vilde fremkalde et forstyrrende Vicariat i Aalborg.«

I alle de år Madvig sad i den centrale stilling som undervisningsinspektør, var der uro om den lærde skole, og han havde — foruden alle de stadig tilbagevendende rent administrative opgaver som er omtalt i det foregående — adskilligt arbejde der vedrørte selve skolestrukturen og som grænsede op til lovgivningen.

Spørgsmålet om realundervisning ved de lærde skoler dukkede op straks efter 1850, og allerede som minister arbejdede Madvig med den tanke, at i al fald latinskolerne i de større provinsbyer skulde have realklasser ved siden af de studerende klasser, i lighed med hvad der fandtes i Sorø og ved de københavnske privatskoler. På ministeriets opfordring indsendte Madvig ligefrem herom et »Udkast til Lov om Forbindelse af en særegen Realunderviisning med nogle af de lærde Skoler« med dertil hørende meget udførlige motiver⁹⁰. Efter at alle interesserede instanser havde fået lejlighed til at udtale sig, forelagde ministeren i Rigsdagen et lovforslag, som i alt væsentligt fulgte Madvigs udkast. Det er forøvrigt ganske karakteristisk for datidens sunde og sobre sondring mellem det administrative og det politiske element i landets styrelse, at det nedsatte folketingsudvalg udtalte »at de Punkter i Lovforslaget, som vedkom selve Underviisningen, snarere maatte høre under Administrationen end under Lovgivningen«. Da Folketinget ved sagens anden behandling sluttede sig til denne anskuelse, blev forslaget trukket tilbage, og ministeren nedsatte i stedet den 25. april 1855 en sagkyndig kommission med Madvig som formand og nogle praktiske skolemænd som medlemmer (bestyrerne af de private latin- og realskoler i København samt rektorerne fra Sorø og Aarhus); desuden tiltrådtes kommissionen af matematikeren professor Ad. Steen, der havde været ordfører ved lovforslagets behandling i Folketinget. Kommissionen afgav udførlig betænkning inden der var gået 2 måneder, og allerede i september samme år blev sagen gennemført ved en kongelig anordning med tilhørende ministeriel bekendtgørelse. Gennem disse bestemmelser, der var forudsætning for hele den efterfølgende stærke udvikling af private og kommunale realskoler har Madvig således haft en grundlæggende indflydelse på skabelsen af denne skoleform, som blev en værdifuld nydannelse ved siden af den gamle latinskole. Det tør f. eks. antages at det for en ikke ringe del skyldes Madvig, når kravene til den såkaldte højere realafgangseksamen blev så store, både i matematik og i sprogene, og når det gennemførtes at det kursus der førte frem til denne eksamen, blev 6-årigt.

Langt mere omfattende og gennemgribende var dog Madvigs arbejde

med modifikationen og tillem্পningen af loven om det lærde skolevæsen af 1850 og forberedelsen af den nye lov af 1871. Allerede så tidligt som i 1855 og 1856 kom der flere henvendelser til ministeriet med anmodning om lempelser i undervisningsplanen, der hævdedes at medføre overanstrengelse af disciplene. Ved skrivelse af 12. marts 1857 nedsatte ministeriet en kommission af skolemænd under Madvigs forsæde og tiltrådt af den matematiske professor Chr. Jürgensen. Ministeren, Halls kommissorium var ret udførligt, og det er interessant at se at Hall allerede her fremfører den tanke om en tvedeling af undervisningen i de to sidste skoleår som han gennemførte da han påny var undervisningsminister i 1871⁹¹. Som kommissionens vigtigste opgave ser han det »at befrie Undervisningen og navnlig Examen fra al besværende og for Livet lidet frugtbar Detailkundskab«. Han henviser i denne forbindelse i selve sit kommissorium til Madvigs egne udtalelser af 23. december 1848 (se ovenfor s. 210 ff.). Også dette kommissionsarbejde afsluttedes i løbet af et par måneder. Kommissionen kom til det resultat, at selv om klagerne over overanstrengelse i skolen var noget overdrevne, burde det for det første indprentes lærere og bestyrere at vise »den største Forsigtighed saavel i den Enkeltes Krav til Disciplene, som med Hensyn til Sammenstødet af de forskjellige Fags og Læreres Krav, og at i alle Fag Alt blev bortskaaet, som ikke kunde erkjendes for at have fuld Berettigelse for det tilsigtede Totalmaal«⁹². For det andet foreslår kommissionen reelle lettelser i Græsk, Matematik og Tysk ud fra den opfattelse — som Madvig ofte gav udtryk for — at mange enkeltheder kunde være genstand for undervisning uden at der specielt behøvedes en eksamensprøve deri. Således indskrænkedes eksamensstoffet ikke uvæsentligt ved afskaffelse af prøve i bidiscipliner der var svulmet op til hele selvstændige fag, f. eks. tysk litteraturhistorie.

I tilslutning til betænkningen udsendte Madvig på opfordring af ministeren (Hall) en rundskrivelse til skolerne af 6. august 1858. Heri giver han i overensstemmelse med kommissionens betænkning en lang række detaljerede råd og påmindelser af pædagogisk karakter, som sædvanlig vidnende om klogt mådehold og sober vurdering. For at modvirke den påståede overlæsselse anbefaler han særlig igennem de første skoleår at lære disciplene rigtige arbejdsvaner, at sikre enheden i skolernes undervisning gennem fælles skolebøger og ensartet terminologi (f. eks. i de forskellige sprogs grammatikker), at gennemgå så meget af stoffet som muligt og forsvarligt i selve undervisningen på skolen, og — sidst men ikke mindst — i alle fag at bortskære alt hvad der ikke var nødvendigt til opnåelsen af skolens almindelige formål⁹³.

Trods alle disse bestræbelser blev der dog ikke ro om den højere skoleundervisning. Allerede i de nærmest følgende år, 1859 og 1860, formelig væltede der — offentligt og privat — angreb frem fra alle sider. Lærere, professorer, gejstlige og interesserede lægmænd kappedes om at kritisere den lærde skole sønder og sammen. Docenten i pædagogik FR. LANGE gik både i tale og skrift ivrigt imod hele faglærersystemet, hvis følger efter hans formening var blevet, at kundskaberne var blevet mål i stedet for midler, og han stillede et konkret forslag om at afskaffe afgangsexamen og erstatte den med en årsexamen og et modenhedsbevis. I slutningen af 1860 indsendtes en af over 700 mænd underskrevet adresse til ministeriet med indtrængende anmodning om at imødegå den voldsomme overanstrengelse (blandt underskriverne er digteren Carsten Hauch, der allerede i 1850 i en pjece havde protesteret imod skoledisciplenes alt for lange arbejdstid). Klagerne gik ikke alene ud på overlæsselse og fare for de unges helbred, men også på at målet med undervisningsplanen var helt forfejlet: i stedet for mindre havde disciplene fået langt mere at læse, og de havde ingen eller i al fald alt for ringe tid til selvstudium og fri åndelig udvikling. Og endelig var skolernes afgangsexamen slet ikke, som oprindelig tilsigtet, blevet en modenhedsprøve, men den var stadig en blot og bar kundskabsprøve.

Både i den heftige offentlige debat og i de interne drøftelser, der blev følgen af disse angreb, tog Madvig fremtrædende del. I løbet af et par dage skrev han i august 1860, medens han lå på landet, umiddelbart før tiltrædelsen af sin første større udenlandsrejse, en pjece hvori han giver en omfattende imødegåelse af alle angrebene. At han så at sige *ex tempore* — uden litterære hjælpemidler ved hånden — på få dage har kunnet udarbejde dette vægtige indlæg, der dog fylder over 100 tryksider, vidner højt om hans indlevethed i hele problemkomplekset. Pjecen udmærker sig ved stor sikkerhed i gennemførelsen af synspunkterne og ved en overordentlig skarphed over for al den løshed og uvederheftighed der kendetegnede en del af angriberne. Man kan ligefrem mærke, hvordan det er forfatteren en svir at påvise inkonsekvenser og uoverensstemmelser i indlæggene. Hovedsagen er dog, at han anser anklagerne for at være »i det Store og Væsentlige ubeviste og uberettigede«, selv om han samtidig indrømmer, at »Underviisningsplanen har sine tvivlsomme Punkter og Vanskeligheder«⁹⁴.

Betydningsfuldere end denne offentlige debat var det, at Madvig fik klager og indlæg forelagt officielt af ministeriet, hvorfor han den 28. maj 1861 afgav et længere responsum om hele spørgsmålet⁹⁵. Denne udførlige redegørelse slutter med nogle konkrete forslag til afhjælpning af misèren,

nemlig afskaffelse af tysk stil, fakultativt et foreløbigt kursus i Latin i 2. (næstnederste) klasse (et år tidligere end efter planen) samt afskaffelse af den første del af afgangsexamen, der holdtes to år før den endelige prøve. Disse (og enkelte andre) forslag blev nu optaget til drøftelse, idet de sammen med andre af Ministeriet stillede forslag til lempelser og omordning i skoleplanen blev rundsendt til skolerne og til Universitetet til erklæring. Disse forhandlinger, der strakte sig over det meste af årene 1861—63, afsluttedes med en endelig indstilling af Madvig af 15. oktober 1864, og denne Madvigs indstilling blev på alle punkter lagt til grund for de ændringer i skoleplanen, der gennemførtes ved kgl. resolution af 25. november 1864⁹⁶.

Midt under disse forhandlinger fremkom ministeren (Monrad) i en rundskrivelse af 28. juli 1862 til samtlige rektorer med forslag om en helt anden udvej af misæren: han foreslog ganske simpelt at ophæve den grænse der i 1849 var blevet draget mellem skolens og Universitetets undervisning ved genindførelse af den gamle Anden Examen, således at der ved Universitetet ikke alene prøvedes i Filosofi, men tillige i Fysik og Astronomi, hvormed der skulde forbindes enten et sproglig-historisk eller et matematisk-naturvidenskabeligt kursus med til dels valgfrie fag. Dette forslag faldt ganske til jorden. Det mødte bestemt modstand ikke alene hos Madvig, men også ved skolerne og i Konsistorium. Skolerne ønskede ikke at opgive de vundne fordele ved påny at afgive undervisning til Universitetet, og Universitetets folk havde alle den gamle Anden Examens mangler i alt for frisk erindring.

Langt farligere var en anden bevægelse: den grundtvigsk-oldnordiske. I februar 1863 indgik der til Ministeriet en adresse med henved 1000 underskrifter, hvori det henstilledes at »det nordiske Oldsprog og dets Litteratur maatte blive optaget som Undervisnings- og Examensgjenstand i de lærde Skoler«⁹⁷. Baggrunden for denne bevægelse, blandt hvis pionerer man finder navne som Chr. Flor, Svend Grundtvig, K. J. Lyngby og C. Rosenberg, var den nationale kamp i forening med folkehøjskolebevægelsen, og tankerne var i vidt omfang hentet fra N. M. PETERSEN. I første omgang opnåedes intet, men bevægelsen voksede i styrke og omfang og fik voksende tilslutning, ikke mindst blandt politikerne. Det gik så vidt at da Halls forslag til en ny lov om de lærde skoler blev forelagt i Folketinget, vedtog man dør et ændringsforslag, der foruden den klassisk-sproglige og den matematisk-naturvidenskabelige retning også indeholdt en nordisk-sproglig afdeling. Det er Madvigs uvisnelige fortjeneste, at han ved sin energiske og dygtige modstand herimod som medlem af Landstinget fik slået så kraftigt bom for dette hypernationale forslag,

som Folketingets grundtvigske Venstre under ledelse af Frede Bojsen nær havde fået påtvunget den danske skole, at tanken om en norrøn linie aldrig siden har kunnet vinde tilslutning.

Hånd i hånd med kampen for indførelse af Oldnordisk og Svensk i skolen gik også i alle disse år både før og navnlig efter 1864 en ivrig modstand mod Tysk som fag i skolen. Skønt ingen vil kunne beskyldte Madvig for særlig tyskvenlighed, gik han altid imod de røster der hævdede sig for afskaffelsen af Tyskens stilling som det første og vigtigste sprog i skolen, simpelt hen fordi han med sin realitetssans indså nødvendigheden af at bevare og videreudvikle vort åndelige samkvem med det folk, hvorfra vi af nærliggende historiske og geografiske grunde nu éngang havde fået og stadig fik vor vigtigste åndelige næring. »Det er ikke ved at afspærre os her, at vi blive bedre istand til at vogte vor Folkelighed og til at søge Bod for tysk Uret«, siger Madvig i anledning af indskrænkningen af Tysk til fordel for Engelsk i skolen efter 1871⁹⁸. Han havde allerede i 1858 været ude i en ret heftig polemik i »Fædrelandet« (hvori også N. M. Petersen og Grundtvig havde deltaget) og herunder som altid roligt og sagligt forsvaret det tyske sprogs som de andre nyere sprogs stilling i skolen, bl. a. med følgende klare argumenter: »Vi lære Sprog, fordi de ere os nødvendige Midler til en større og omfangsrigere Delagtighed i Culturen, Videnskaben og Livets Virksomhed; vi lære dem grammatikalsk for at bruge dem med Lethed og Sikkerhed; Sprogets Beskaffenhed og Forhold til os og den Form, hvori de Lærende i Almindelighed forudsættes at komme til at gjøre Brug af det (saasom til blot Læsning eller til indtil en vis Grad at gjøre sig forstaaelig deri) afgiver Maalet for den Maade, hvorpaa det skal læres; den Øvelse i abstract Tænkning, der fremkommer ved en strengere og mere indtrængende Undervisning og Opfatning, tage vi som en Frugt, der følger med«⁹⁹, — ganske den samme synsmåde som han — *mutatis mutandis* — anvender over for de gamle sprog.

Farligst af alt var efter Madvigs mening en snæver åndelig isolation. Klarest har han udtrykt sine tanker herom i den med rette berømte tale i Landstinget imod det grundtvigske Venstres forslag om en oldnordisk retning i den lærde skole¹⁰⁰. Her har han samlet alle argumenterne i en form, der betydeligt adskiller sig fra de tunge latinsk-prægede konstruktioner i hans ældre rigsdagstaler, så at Sven Clausen med rette har anført denne tale som eksempel på at Madvig også — især på sine ældre dage — kunde tale »levende, frit, ja næsten varmt«¹⁰¹. Det hedder i Madvigs tale:

»Jeg er vel Sprogmand, men jeg har ofte bekæmpet den forkerte Anskuelse, at det skulde være Sproget i og for sig, Sprogformerne, der var

det vigtigste. Ja, Sproget selv har ganske vist sin Betydning, men det, som det dog væsentligst kommer an paa — og derfor lære vi jo ogsaa de nyere Sprog — det er at se og lære Livet, som det udtaler sig gennem andre Folks Stemmer baade i ældre og i nyere Tider«. Efter at have omtalt den oldnordiske og islandske litteratur som værdifuld, men ikke omfattende eller grundlæggende og efter at have fremhævet at »vi, stundom fattige nok paa Handlingens Patriotisme, har en Indbildningens, — jeg havde nær sagt en Indbildskhedens — Patriotisme, der lader os forglemme, hvad vi ere, og hvor vi staa«, slutter han: »Vi maa sige til os selv, vi maa have Mod til dog endelig at sige og fastholde, at vore Forfædre kun levede paa Randen af Europa og ikke i Europas Midte. Vore Forfædre have hævdet deres Liv indenfor deres Grændser, men de have ikke givet Europa dets Skikkelse . . . Naar vi ville berede vor Dannelse gennem Fortiden, gennem Historien, saa skulle vi altsaa søge Historien der, hvor den er, og den store Menneskeslægts, Verdens, Europas Historie ligger ikke paa Island; den findes over hele Europa, og der skulle vi søge den. Vi skulle holde fast paa Historien og paa den historiske Dannelse, men det vil sige, at vi skulle holde fast paa en beskuende historisk Dannelse og ikke hengive vore Børn til en ensidig historisk Fortælling, som om det var den virkelige Historie . . . Vi have Valget mellem to Ting i sproglig og historisk Henseende. Vi kunne søge at berede en Dannelse, hvori vi blive i Sammenhæng med den europæiske Kultur, saaledes at vi give den europæiske Kultur, hvad vi bør give den, en eiendommelig national Farve, som er dansk, men dog kun en Farve, en Stemning, der slutter sig til det store Hele. I Modsætning hertil kunne vi søge at give os en Dannelse, der løsriver os fra den store europæiske Kultur, stiller os hen paa en Udkant, hvor vi saa mere og mere synker bort fra Sammenhæng med den europæiske Kultur . . . Maaske troer man nu, at vi derved vilde komme hen til et selvstændigt og ægte nordisk frit Liv. Nej, vi synke tilbage fra det opnaaede Kulturstandpunkt, og vi blive et let Bytte for den fortsatte europæiske Kultur, der vil fortrænge alt, hvad der ikke har Mod til at gaa med i Kulturens samlede Virksomhed. Hvis vi ville hævde vort nordiske Liv, saa lader os hævde det som Medlemmer af den europæiske Folkeslægt, og lader os hævde det paa det Grundlag, der ene kan bære en Uddannelse, der stiller os mellem de europæiske Folk«.

Af denne tale fremgår klarere end af mange citater fra de detaljerede drøftelser det grundsynspunkt, som var det ledende for Madvig under alle forhandlinger om skolesagen, og som er lige langt fra sværmeri og pedanteri. Madvig siger selv i sine erindringer¹⁰² at han »ikke havde nogen fremragende Andel« i forberedelsen af loven af 1. april 1871 om

undervisningen i de lærde skoler. Det er nok rigtigt til en vis grad, for så vidt som Hall synes at have haft meget travlt med at få sin lov igennem og derfor ikke i samme grad som det var sket i 1845—50 lod skolerne og sagkundskaben prøve sig frem eller udtale sig. Tillige er det dog også nok udtryk for en vis beskedenhed og samtidig måske også lidt af et selvforsvar, idet Madvig selvfølgelig ikke kunde være opfyldt af egentlig begejstring ved at medvirke til omstødelse af 1850-loven, som så at sige helt igennem var hans værk. 1871-ordningen var i udpræget grad et kompromis, selv om Madvig nok gennem 1860'erne efterhånden var kommet til den anskuelse, at den samlede encyclopædiske undervisning ikke lod sig opretholde og at en deling i en sproglig-historisk og en matematisk-naturvidenskabelig retning var blevet en nødvendighed.

Gennem Ministeriets kommissorium af 13. juli 1870, hvori Madvig sammen med rektorerne Birch, Tregder og Jørgensen og skolebestyrerne Bohr og Helms samt professor Steen anmodedes om at tage del i overvejelserne om skolereformen, blev der trukket meget snævre grænser for hvad der kunde foreslås. Det var således en betingelse for indførelsen af tvedelingen, der vilde medføre en betydelig udgiftsforøgelse, at der samtidig tilvejebragtes en tilsvarende udgiftsformindskelse ved forkortelse af skolekurset for neden. Dette — meget kortsynede — politisk og økonomisk bestemte krav, som blev den nye ordnings Achilles-hæl og værste anstødssten, er Madvig ikke alene aldeles uskyldig i, men han bekæmpede på alle måder denne tanke både som undervisningsinspektør og som rigsdagsmand.

Loven blev meget hastigt — man kan næsten sige overilet — gennemført. Det krævede derfor et meget stort arbejde at tage stilling til de nærmere bestemmelser som var nødvendige for dens praktisering. Sammen med en ny kommission af skolemænd udarbejdede Madvig også herom en betænkning, der blev afgivet i løbet af maj-juni 1871, for at skolerne kunde nå allerede i det næste skoleår at indføre de nye reformer. Utallige spørgsmål måtte han i de nærmest følgende år på embeds vegne under de ændrede forhold afgive erklæringer om: alle de enkelte undervisningsfag lige til Sang og Gymnastik (for det sidstnævnte fag og dets nødvendighed og nytte havde han forøvrigt alle dage et åbent blik), indretningen af den nyindførte Fjerde Klasses Hovedexamen og af Afgangsexamen, spørgsmål om censorordning og om fælles skriftlige opgaver, om optagelse af elever i de højeste klasser, om privatister og tillægsprøver etc. etc. Der er næppe tvivl om, at de sidste år Madvig beklædte posten som undervisningsinspektør har været noget trættende for ham, og han forberedte da også i god tid en afløsning ved tre på forskellige fagområder

kyndige universitetslærere, der tiltrådte undervisningsinspektionen i begyndelsen af året 1875.

De sidste større dokumenter fra hans embedsperiode i inspektionen vidner dog om en fuldstændig usvækket kraft. Den 29. september 1873 rundsendte han til rektorerne en sidste udførlig skrivelse om sine erfaringer fra eksamensrejser, ganske særlig om den for første gang afholdte Fjerde Klasses Hovedexamen. Den er lige så personlig, lige så fyldt med gode råd og påmindelser og lige så omhyggelig som alle hans tidligere udtalelser. Man aner bag udtrykkene, mellem linierne så at sige, en del uvilje mod den nye skoleplan, men han søger loyalt inden for lovens rammer at opfylde dens bestemmelser. Han advarer mod at give det nye fag Oldnordisk, der kun var ment som en bidisciplin inden for modersmålsundervisningen, en for stor og omfattende plads: »I Almindelighed maa jeg nu ret af Hjertet udtale, at jeg, skjøndt Filolog og Grammatiker, har en ikke ringe Frygt baade for altfor megen, især altfor mangfoldig Sprogundervisning i det Hele og dernæst for overflødig og overdreven Grammatik i Skolerne, især atter for mangfoldig Grammatik«¹⁰³. Både i Oldnordisk og i Latin, ja overhovedet i alle sprog, skal grammatikkens omfang og plads i undervisningen bestemmes »efter den Læsning i hvert Sprog og den Benyttelse deraf i Sammenhæng eller enkeltvis, der opnaas i Skolen eller rimelig kan ventes efter Udgangen af Skolen« foruden af hensynet til det enkelte sprogs specielle struktur.

I omtalen af de skriftlige udarbejdelser i modersmålet, hvorom Madvig lige fra sin ungdom har udtalt sig fordomsfrit og fornuftigt, bemærker han *en passant*: »Iøvrigt kunde jeg ønske, at Disciplene af og til fik en Opgave, der nærmede sig til Lighed med Forretningsstilen, idet der f. Ex. paalagdes dem at give en Indberetning til en Foresat om noget indtruffet og oplevet eller skrive et Andragende om noget med Bevæggrunde eller deslige. Det er mærkeligt, hvor keitet enkelte Studenter i Begyndelsen skille sig fra en Ansøgning . . .«¹⁰⁴, en bemærkning der kunde have sin gyldighed den dag i dag. Hans udtalelser om »en vis Sjudskvornhed« i sprogformen både i danske stile og latinske versioner kan måske nok — ligesom lignende bemærkninger andetsteds — lyde lidt pedantiske, men i tendensen, at bekæmpe sjuskeriet, der »hænger sammen med en Tilbøielighed til magelig Formløshed, der ikke hører til det heldige i vor Tid hos vort Folk og vor Ungdom, som overalt maa modarbeides«, kan man kun give ham ubetinget ret.

Når han endelig slutter sit cirkulære til rektorerne på følgende måde: »Med Høiagtelse og Hengivenhed forbliver jeg de Herrers ærbødigste J. N. Madvig«, er det betydelig mere end en blot formssag.

Endnu engang, efter sin sidste eksamensrejse i sommeren 1874, indsender han ret udførlige bemærkninger til ministeriet om sine iagttagelser og erfaringer. Til det sidste kæmper han her imod al overflødig detail, f. eks. i historieundervisningen, hvorom det hedder: »Stundom forekom det mig, som om man i dette Fag havde udstrakt Fordringerne paa Enkeltheder og Aarstal noget videre, end det behøvedes«¹⁰⁵. Og som altid giver han ganske konkrete eksempler og retningslinier for det nødvendige og tilstrækkelige. Naturligvis lå filologernes fag og kår ham ganske særlig på sinde, og endnu i denne sin sidste større embedsskrivelse formaner han i en note sine fordums disciple til »at fastholde og udvide deres egen Læsning af gamle Forfattere. En saadan stadig Udvidelse og Befæstelse af Sprogkundskaben og Sprogtakten kræve vi i nyere Sprog og kunne da visselig ikke eftergive den i de fjernere liggende og vanskeligere gamle Sprog. Enhver, især yngre, Lærer maa hertil ansætte en vis, omend efter Omstændighederne (nødvendigt Extraarbejde o. s. v.) begrænset Tid, der kun under særlige Forstyrrelser kan falde bort«¹⁰⁶.

Der blev som bekendt heller ikke megen ro om den nye skoleordning af 1871. Allerede i slutningen af 70'erne begyndte man en ny-humanistisk aktion for at give Græsk prioriteten frem for Latin, og da PINGEL i 1877 udtalte sig skarpt imod hele den gældende ordning, tog Madvig endnu engang til orde i nogle artikler med den karakteristiske titel: »Nogle Ord til Fremme af Besindighed ved den lærde Skoles Reform«¹⁰⁷.

Hvordan hans udtalelser, der ligger ganske på linie med hans tidligere, opfattedes og virkede ved skolerne, afspejles f. eks. af disse ord i et brev fra overlærer J. P. Bang i Viborg¹⁰⁸: »Jeg maa som vistnok mange andre Skolemænd takke Dem meget for Deres slaaende og træffende Gjendrivelse af den ellers saa fortræffelige, af alle, der kjende ham, saa respekterede og afholdte Pingels forbavsende Artikler i Berlingske Tidende, der i en uhyggelig Grad mindede om de værste Krafttalemaader, som bleve stukne ud i Striden 1860 og 1861. Deres Gjendrivelse var saa overvældende og complet, at hvad vi andre havde udarbejdet i den Retning, deriblandt ogsaa jeg, maatte vandre i Kakkellovnen eller Papirkurven«.

Således stod Madvig i alle skolespørgsmål vedblivende lige til sin død som den store autoritet som alle bøjede sig for med den dybeste respekt, og hvis ord vejede så tungt at de få der vovede en alvorligere opposition havde meget vanskeligt ved at skaffe sig gehør. Der lå naturligvis en vis fare for stagnation i denne stærke autoritetstro over for een mægtig personlighed. Hvor lidt Madvig end med sin personlige beskedenhed — der næsten kunde grænse til ydmyghed — selv ønskede nogen form for dyrkelse, end sige krævede underkastelse uden kritisk prøvelse, kan man

næppe komme udenom, at den kolossale vægt af hans videnskabelige, skolemæssige og personlige autoritet kan have virket som et ubehageligt eller i al fald hæmmende tryk på nogle. »Hillemænd, hvilken Kolos Madvig var«, udbryder THOR LANGE i sin meget levende karakteristik af ham, hvori han tillige betegner ham som en videnskabelig gigant og kalder ham et gigantisk menneske, elskelig, altruistisk, initiativrig¹⁰⁹. En kolos kan ikke undgå at virke trykkende. I hvilken grad dette forhold kan have hindret hans øvrige fremragende egenskaber i at udfolde sig til gavn for skolen, skal vi søge at bestemme i et sidste sammenfattende afsnit.

VI

SLUTNING

Man har med rette ment i Madvig at kunne se en fører for den akademiske dannelse, som den i det 19. århundrede udformedes i modsætning til den folkelige. De to store antagonister inden for skolens udvikling igennem næsten hele århundredet var Madvig og Grundtvig. Men når Madvig så stærkt vendte sig og måtte vende sig mod de grundtvigske skoletanker, er det ikke fordi han var en modstander af alt folkeligt. Det viste han f. eks. igennem sin forsigtige, men ikke afvisende holdning ved debatten om den første bevilling af tilskud til højskoler i Folketinget, hvor han trods sin tilbageholdenhed dog stemte for bevillingen¹¹⁰. Endnu tydeligere kommer hans anskuelser om højskole og folkelighed frem i den tidligere citerede erklæring, han afgav som undervisningsinspektør om Sorø-kommissionens betænkning i 1868 (se ovenfor s. 218), hvori man finder en række betydningsfulde udtalelser til oplysning om hele Madvigs skolesyn. Om højskolerne, der jo endnu på dette tidspunkt ikke var kommet ud over pionertidens noget famlende stade, skriver han¹¹¹: »Det er naturligt og rigtigt, at der paa Landet, hvor der ikke communeviis kan danne sig Skoler, der svare til de høiere Borgerskoler eller mindre Real-skoler . . . oprettes Anstalter, der, sluttende sig til de fra Almueskolen medbragte Forudsætninger, lempende sig paa mange Maader efter Landalmuens Vilkaar i Almindelighed og paa de enkelte Steder, give de livligere og mere kundskabslystne Unge et udfyldende og vækkende Tillæg til det i Almueskolen Erhvervede; der famles endnu, gribes ikke sjelden feil; og i Noget, der gives, er vilde Skud, der ikke sætte Frugt; men man er paa rigtig Vei«. Dette tyder egentlig på en større grad af tilslutning til og forståelse af højskoletanken, end man på forhånd efter den traditionelle opfattelse af Madvig vilde have ventet. Madvig har sikkert aldrig

glemte sin egen oprindelse af almuen og har gennem hele livet bevaret sin forståelse af den.

I Sorø-betænkningen opsummerer Madvig et langt livs erfaringer om undervisning og fremfører derunder mange almene betragtninger, der er af værdi den dag i dag. Han angriber især den uklare anvendelse af begrebet »folkelig«. »Al Dannelse og al offentlig almindelig (ikke reent fagmæssig) Underviisning skal tilsidst og i sit inderste Væsen være folkelig; den skal indenfor de hos et vist Folk givne Betingelser til Næring, Styrkning og Klaring af Folkets aandelige Liv i det Hele føre Individerne saa vidt frem i Kundskab og Erkjendelse, som de efter Vilkaar, Evne og Villie kunne føres, og hvad de, der gaae videst, vinde mere end de Øvrige, skal efterhaanden komme ogsaa disse tilgode; men Dannelsen og den Underviisning, der skal berede den, har Trin og Fremskridt; den ophører ikke at være folkelig, fordi den paa visse Trin ikke længer er almen-folkelig, umiddelbart tilgjængelig for Alle, *almuefolkelig*. Det ligger i al Underviisnings Natur, der skal frembringe virkelig og selvstændig Indsigt, at den, efterhaanden som den skrider frem, har de tidligere Trin til Forudsætninger. Der gives rigt begavede Naturer, der kunne springe en Forudsætning over eller med et Spring bemægtige sig den, der gives energiske Naturer, der ved særligt Arbejde udfylde flere eller færre Huller i de Forudsætninger, der fra en lavere Underviisning skulle medbringes til en høiere; der gives endelig særegne Dannelseselementer og Midler, der, hvor betydelige de end i Almindelighed ere, dog af ikke ganske faa Individuer erstattes ved fyldig Besiddelse og energisk Benyttelse af andre og ved Aandens frie og spontane Bevægelse. Men disse Undtagelser svække ikke i mindste Maade Grundvolden for al sund og naturlig Indretning af Lære- og Underviisningsanstalter«¹¹².

Med adresse til de grundtvigske tanker om vækkelse uden kundskab, som — tilligemed uklare Rasmus Nielsen'ske ideer — præger kommissionens betænkning, skriver Madvig videre¹¹³: »Det forekommer mig, reent ud sagt, at Planen for den paatænkte Høiskole ikke er bygget paa tilstrækkelig Agtelse for *Kundskab*, og det er meget slemt. Kundskab alene er ikke Dannelse; dertil hører Mere, og af dette Mere vindes meget ikke i Skolen, men i Livet (og ved Litteraturen som særligt Middel); men en Skole, man kalde den Høiskole eller hvad man vil, der directe vil danne eller grundlægge Dannelse, har Kundskab til Middel og danner derigjennem, idet Kundskab betinger klar Forestilling og Tænkning og aabner Blikket . . . Naar man ved en Underviisning fremhæver Vækkelsen stærkt i Modsætning til positiv Kundskabs Meddelelse, maa man nødvendig regne og stole meget paa Docentens Person. Man tager imidlertid

ikke sjelden feil af den sande Gave til Vækkelse; thi stundom vækker den stille og rolige, men med Kjærlighed, Alvor og Klarhed i Gjenstanden indførende Lærer langt mere end den, der støier afsted og bestormer Øret, ja for nogen Tid blænder Sindet, med stærke Ord og Billeder«.

Man har i disse stiltfærdige, men bestemte ord et godt udgangspunkt til en vurdering af Madvig selv som lærer og til forståelse af den lærer-type, som han mere end nogen anden har præget: den grundige, samvittighedsfulde og redelige, men noget snævre og tørre filolog, der nærede stor skyhed for at give undervisningen et personligt præg og derfor hellere holdt sig til paragrafferne i mesterens store grammatik og nødigt indlod sig på at drøfte æstetiske eller litterære spørgsmål i skolen. Noget af denne skyhed havde Madvig vel selv. Han var et udpræget forstandsmenneske, hvormed ikke er sagt, at han var uden dyb følelse. Men mens Madvig selv både i forelæsninger og diskussioner — ganske vist ikke i skriftlig videnskabelig form — tog æstetiske, litterære og kunstneriske problemer op til behandling, holdt de fleste af hans disciple i den lærde skole sig borte fra al den slags. Hvor ofte møder man ikke i memoirelitteraturen klagerne over, at den lærde skole vel bragte sine disciple gode og solide kundskaber, særlig i grammatik og historie, men ikke gav dem noget dybere åndeligt indhold?

For en retfærdig vurdering af Madvigs betydning for skolen er det af vigtighed at erindre, at han levede i en overgangstid, der først og fremmest vedrørte hans egne fag, de gamle sprog. Igennem de 50 år, i hvilke Madvig på Universitetet og i skolen øvede en væsentlig bestemmende indflydelse på hele undervisningens ordning og organisation, undergik ganske særlig undervisningen i Madvigs eget hovedfag, Latin, en total forandring. Samtidig med at han selv, gennem sine grammatiske og kritiske arbejder, lagde grunden til en moderne videnskabelig behandling af dette gamle fag, blev dets vilkår ganske andre. Dengang Madvig i 1820'erne begyndte sin undervisning på Universitetet, og endnu mens han i 30'erne forestod eksaminationen i Latin til Anden Examen, var Latin Universitetets officielle sprog, det eneste tilladte og anvendte akademiske udtryksmiddel, på hvilket disputatser, officielle taler og programmer affattedes og forelæsninger holdtes. Madvig forstod meget tidligt, og gav ofte udtryk for, at dette var en tvingende ydre form hvis tid snart måtte være omme¹¹⁴.

Han var da også selv med til i løbet af 1840erne at afskaffe Latin som Universitetets officielle sprog. Madvig indså også at dette måtte medføre en fuldstændig ændring af formålet for skolens latinundervisning, som nu ikke længere kunde være at søge at opnå en selvstændig

beherskelse af sproget til egen mundtlig eller skriftlig fremstilling. Således skriver han f. eks. i sit cirkulære af 6. august 1858¹¹⁵: »Det, som Skolen ved *Latin* først og fremmest maa stille sig klart for Øie, er, at just *Færdigheden i at læse og forstaae** (og Benyttelsen af denne Færdighed til Bekjendtskab med en Række velvalgte Prøver af Litteraturen med Modtagelighed for Indhold og Form) er Hovedsagen«. Endnu klarere udtrykker han sig i sin pjece fra 1860¹¹⁶: »Det er først nu, samtidig i det Hele med Indførelsen af den nye Underviisningsplan, at der er stillet de lærde Skoler den Opgave at meddele Underviisningen i de gamle Sprog som reent historisk Dannelseselement og tillige som Grundlag for den historiske Side i Universitetsstudierne uden nogen Understøttelse af Universitetets ydre Læreform«. Skønt Madvig ved at trykke disse ord med spærrede typer søgte at understrege dette så stærkt som muligt, er det ikke mærkeligt, at det måtte tage tid, før den nye situation gik op for skolernes lærere, der selv var opdraget under den gamle tingenes tilstand. Men siger man, at hovedparten af lærerne længe vedblev med grammatikterperi og stiløvelser, som om det stadig gjaldt om at lære at tale eller skrive Latin, må man ikke glemme at tilføje, at der kan nævnes en lang række navne på disciple af Madvig, der gennem et langt skoleliv virkede befrugtende og vækkende ind på den næste generations unge ved at lukke op for de åndelige skatte i oldtidens værker. Det er ikke muligt at opstille nogen fuldstændig liste, men det vil også være tilstrækkeligt at nævne bare disse navne: K. G. Brøndsted, O. D. Fibiger, Johs. Forchhammer, Adam Hauch, J. L. Heiberg, C. A. Heise, Johs. Helms, B. Hoff, C. Iversen, Chr. Jørgensen, H. H. Lefolii, Chr. Lembecke, V. Pingel, S. L. Tuxen, F. W. Wiehe. Listen kunde let suppleres.

At Madvig selv — man kan næsten sige i tide og utide — tog afstand fra grammatik-exercitsen i skolen og fra den rent sproglige undervisning, særlig i de højeste klasser, har vi tydeligt nok set. Man kan sige at der ligger noget vist tragisk i, at hans advarsler ikke blev hørt, at hans virksomhed for skolen ikke i det store og hele bar den frugt hans intentioner og hans energiske arbejde havde fortjent. Ligesom han ikke fik dannet nogen virkelig videnskabelig skole i den forstand, at hans forelæsninger og hele virksomhed ved Universitetet førte de videnskabeligt begavede af hans disciple ind på en fuldstændigere behandling af hele oldtidslivet¹¹⁷ — de enkelte fremtrædende disciple af denne type som FR. NUTZHORN og RICH. CHRISTENSEN døde unge —, således blev også de fleste af hans disciple rundt om i de lærde skoler gode grammatikere, men noget tørre og visne i alt det øvrige der hører til en befrugtende almenundervisning.

* Fremhævet af Madvig.

Madvig arbejdede hele sit liv på at de to gamle sprog som fag i skolen måtte indtage den plads der efter hans overbevisning tilkom dem som midler til opnåelse af det der af ham selv var opstillet som skolens bestemmelse: »en sand og grundig almindelig Dannelse«. Det var imidlertid hans overbevisning, at et virkeligt kendskab til antikens litterære mindesmærker ikke kunde opnås uden en sikker og grundig sproglig-grammatisk indsigt, til hvis opnåelse derfor en betydelig del af den tid der tildeltes disse fag måtte benyttes. Han havde selv et klart blik for farerne ved en for formalistisk undervisning, måske fordi han — som den redelige mand han var — godt kendte sin egen begrænsning og sin tilbøjelighed til lidt for nøjeseende pedanteri. Når selv han havde svært ved i praksis at foretage den omstilling i kravene til undervisningen i Græsk og Latin, som den nye tingenes tilstand medførte, er det ikke underligt at mange af hans disciple som lærere endnu længe fortsatte i den gamle skoles spor. Også dette giver noget af forklaringen på det som en af Madvigs egne bedst begavede elever, den før nævnte VICTORINUS PINGEL, i et brev til Georg Brandes¹¹⁸ træffende har kaldt »den tørre anskuelsesløse Madvigianisme« (i modsætning til »den vaade, tankefjendske Grundtvigianisme«). Når der alligevel — trods al indskrænkning i tallet — i Danmark har bestået en ubrudt klassisk tradition, når vi ikke her i landet som i Norge har oplevet dét fuldstændige brud med fortiden og med den fælles-europæiske kultursammenhæng som den totale afskaffelse af latinundervisningen i skolen betyder, men stadig har bevaret nogen undervisning i dette fag i skolerne, og med stedse stærkere betoning af den kulturelle side af sagen, skyldes det uden tvivl mere end noget andet Madvigs mægtige personlighed og dens indflydelse, selv efter hans død.

Skønt Madvigs hele personlighed i dens almene karaktertræk står temmelig klart for eftertiden, som den gjorde for samtiden, og skønt en mængde mennesker i memoirer, breve og biografier har bidraget til bevarelsen af hans minde, er det alligevel forbundet med nogen vanskelighed at danne sig en helt sikker helhedsopfattelse af hvordan hans personlighed har virket på hans omgivelser. At hans allestedsnærværelse og alvidenhed har virket irriterende på nogle — formodentlig også af skolens folk — er vel naturligt. Han har — som alle fremtrædende mænd — haft sine fjender. Den ældre *Molbech* kunde f. eks. ikke fordrage ham, hvad der tydeligt fremgår af brevvekslingen med sønnen. Om debatterne i den forenede rigsdag i marts 1853 skriver han¹¹⁹: »Madvig var som sædvanlig uendelig og utaaaleligt docerende«, og om valgene til rigsrådet i 1856, hvor Madvig blev valgt som den syvende og sidste, siger *Molbech*:

»Han slap altsaa netop ind, og man kan sige: *hvor* er ikke Madvig? hvor man vil have en doctrinair Liberalist, en *halv* Democrat og $\frac{1}{3}$ monarchisk Royalist — hvor der gives »licentia rhetoretica« (!) i tilstrækkelig Quantitet«¹²⁰. Trods vanskelighederne skal det dog forsøges som afslutning på dette afsnit at give en karakteristik af Madvigs personlighed, særlig for så vidt angår hans forhold til skolen og dens mænd.

I langt den største del af sit liv og sin virksomhed stod Madvig for alle skolens mænd som den berømte videnskabsmand, den fremtrædende politiker og den store lærer. Intet under at han først og fremmest har virket med en alt overvældende autoritet, en ophøjethed som nutidens mennesker har svært ved overhovedet at forestille sig. Hos hans filologiske venner vil man kun yderst sjældent finde virkelig kritik af hans arbejde for skolen; i brevene har kun hans jævndrende vovet — rent privat — at opponere mod hans virksomhed for skolen. Således udtrykker Elberling lige før sin af Madvig fremtvungne afgang som rektor i 1862 et synspunkt som næppe har været helt ualmindeligt: »... jeg vil ikke nægte, at jeg ikke er langt fra den Mening, at Du er saa overbeviist om den af Dig indførte Underviisningsplans Fortrinlighed, at Du er tilbøielig til at ansee Enhver for en Oprører, der ikke deler denne Anskuelse . . .«¹²¹. Men samtidig har Madvig, idet næsten alle skolernes lærere har stået i et nærmere eller fjernere discipelforhold til ham, været ligesom deres åndelige og timelige vejleder og sjælesørger, som de ikke alene omfattede med den dybe respekt, som hans embede og hans autoritet krævede, men også med en ægte og oprigtig hengivenhed og beundring. Det helt patriarkalske forhold, som har hersket mellem Madvig og en meget stor del af den danske lærerstand og ganske særlig den lærde skoles rektorer i anden halvdel af det 19. århundrede, og som fremgår med stor tydelighed af den omfattende korrespondance der opbevares i Rigsarkivet, er af ret enestående art. Der er ovenfor anført eksempler herpå. Til yderligere illustration kan tjene at ikke alene en af hans tidligere elever, der skrev til ham om alle ting der optog ham, også med fryd fortæller ham om sin forlovelse¹²², men også at en anden gammel elev, der sad som overlærer i Nykøbing og siden blev rektor i Ribe og Roskilde, som en ganske selvfølgelig og naturlig ting gav sin yngste søn mellemlavnet Nicolaj som en opkaldelse efter Madvig¹²³. Også i dybeste nød finder skolens mænd det naturligt at henvende sig til Madvig. En rektor, som havde idelige stridigheder med sit lærerkollegium, der især rummede een meget stridbar kollega, skriver således i fortvivlelse til Madvig: »Da Hr. Etatsraaden ved Deres sidste Nærværelse hos mig henvendte et Spørgsmaal til mig om mit

Befindende, besvarede jeg dette saaledes, som man efter almindelig conventional Vedtægt pleier at imødekomme et saadant Spørgsmaal. Men, i Sandhed! jeg befinder mig *slet*; thi mit Livs Vei er betegnet med Sorg og Bitterhed, og den Tanke, som altid smertelig paatrænger sig mig, — Tanken om, at jeg muligen skulde *ringeagtes* og blot af Medlidenhed *taales* af dem, hos hvem jeg behøver Agtelse og Tillid, kan ikke Andet end gjøre mig Opfyldelsen af min Pligt til en svær Tvang. Dersom jeg ikke havde en sjelden trofast og elskelig Hustru, som jammerfuld og trøstesløs vilde græde ved min Bortgang, vilde jeg bede den barmhjertige Gud, at han i sin Naade vilde befrie mig fra en Verden, hvor den menneskelige Dom, der er overgaaet mig, tidlig og silde skræmmer Freden bort fra mit bedrøvede og — jeg *maa* sige det — dybt krænkedes Sind. Selv denne Tilstaaelse vil muligen blive misforstaaet og berede mig, den allerede haardt krænkedes, forøget Uvillie; men jeg vilde fornægte min urokkelige Overbeviisning, jeg vilde unaturligt søge at tilbagetrænge Yttringen af den forbittrende Lidelse, der truer med at sprænge mit Bryst, dersom jeg længere vilde fortie, hvad der rører sig hos mig . . .«. At Madvig ikke misforstod dette udbrud af en oprevet sjæl, men som ægte sjælesørger forstod at trøste den svage, ses af et rørende takkebrev fra dagen efter¹²⁴.

I personlig optræden og omgængelse har Madvig — på sine inspektions- og examensrejser — uden tvivl vist på éngang fasthed og venlighed både over for lærere og disciple. Det alt overskyggende har her som i alt hans øvrige virke været hans uskrømtede og oprigtige stræben efter den størst mulige retfærdighed. I sin pjece i anledning af angrebene på den lærde skole i 1860, hvori han klogt og taktfuldt imødegår de fremførte klager over den tyngende inspektion, der fik lærerne til at føle at de selv var »oppe til examen«, fortæller han i en note¹²⁵: »Jeg erindrer kun een Gang som Underviisningsinspecteur ved en Examen at have ladet mig henrive til en øieblikkelig Yttring af Misfornøielse over den examinerede Candidats Præstation; det var, da jeg (efter at Censorernes Characterer vare nedskrevne) til en Candidat, der oversatte sin Homer ret godt og gjorde ret godt Rede for det Sproglige, men ikke syntes at kjende Ajax, Diomedes eller Hektor og deres Roller i Iliaden, og til de andre tilstedeværende Examinander og Disciple sagde, at slig Behandling af Homer var gruelig, og at den gjorde bedst »i« at lade være at læse Homer, der ikke bekymrede sig mere om Digtet«. Af en meget heftig og personlig polemik mod Madvig fra overlærer Wolle i Viborg i Dagbladet i 1863¹²⁶ kan man måske slutte, at Madvig i sin optræden som censor undertiden

kunde virke smålig pedantisk. Det eneste sikre man iøvrigt kan uddrage af den i en meget hård tone holdte polemik er dog, at kunde Madvig virke noget pedantisk maa Wolle til gengæld have været en stor kværlant.

Et ganske morsomt eksempel — dennegang fra Madvigs yngre dage — på hans overordentlige retfærdighedsfølelse, der ganske sikkert ikke mindre lagde sig for dagen ved skolernes eksaminer end ved Universitetets, fortæller forfatteren pastor J. J. F. Friis i sine Ungdomserindringer¹²⁷ om sin eksamination til Artium i 1836 (den fandt dengang endnu sted på Universitetet): »Ved min Examination i Latin af Madvig havde jeg det vistnok enestaaende Tilfælde, at han, efterat Alle vare examine-rede, spurgte, om jeg var tilstede og om jeg i saa Fald ønskede at underkaste mig en ny Examination, eftersom han var usikker om, hvilken Karakter han skulde give mig. Jeg havde nemlig svaret særdeles tilfredsstillende, undtagen i et eneste Tilfælde, hvori jeg havde begaaet en grov Bommert, hvilken han, efter det, jeg ellers havde præsteret, kunde antage for en Tankeløshed, som det i saa Fald var Synd, at jeg skulde bøde saa haardt for; thi Spørgsmaalet var, om jeg skulde have *haud* eller *non* for Latin, da jeg havde *non* for Versionen, hvilken det Aar satte Mange, deriblandt mig, i stor Forlegenhed. Jeg blev altsaa overhørt, hvorefter denne ligesaa rettænkende som retfærdige Mand sagde overlydt: »Ja, nu kan jeg med god Samvittighed hæve Deres Karakter for det Skriftlige«.« — Og så tilføjer forfatteren: »En af mine Kammerater, som nu ogsaa er Præst, og som havde havt samme Skjæbne til det Skriftlige i Latin, traadte nu frem og bad Madvig om ogsaa atter at overhøre ham, hvortil denne svarede med sin sædvanlige Tørhed og Skarphed: »Med Dem, min Herre, var jeg aldeles paa det Rene«.«

Da Madvig var entlediget fra sit embede som undervisningsinspektør, og ministeriet stod over for den vanskelige opgave at få videreført inspektionen, udbad man sig nogle skolemænds udtalelser om spørgsmålet. I overensstemmelse med Madvigs eget forslag udtaler man da ønsket om at få et udvalg på tre universitetslærere af forskellige fag til at varetage inspektion og eksamenskontrol, men gør denne betydningsfulde tilføjelse¹²⁸: »Iøvrigt finder Commissionen ikke Anledning til at foreslaae nærmere Bestemmelser angaaende Besøgenes Hyppighed, Varighed eller Beskaffenhed, da den egentlige Garanti for en tilstrækkelig og Skolerne ikke bebyrdende Inspection maa ligge i, at Ministeriet er saa heldigt at finde Mænd, som med Indsigt, Skjønsmhed og Takt vide at trække de rette Grændser for, hvorvidt Tilsynet skal gaae, for hvad der bør bringes paa Omtale ved Skolerne, og hvad der skal indberettes til Ministeriet. Commissionen skal henstille, om der ikke ved Udvalgets Dannelselse burde

indskjærpes Medlemmerne, hvor betydeligt og vanskeligt et Ansvar de netop i denne Henseende ville paadrage sig ved ikke at finde den rette Middelvei«.

Det kan vel indirekte af denne udtalelse som iøvrigt af alt hvad der foreligger om Madvigs tilsyn med skolerne sluttes, at han netop — ved siden af alle sine faglige og videnskabelige kvalifikationer — i eminent grad har været i besiddelse af en sådan indsigt, skønsomhed og takt, som denne vanskelige mæglerstilling kræver. Således kan da også for hans forhold til skolen de ord gælde, hvormed hans discipel J. L. Heiberg slutter en artikel om ham i hundredåret for hans fødsel¹²⁹: »Naar der ved hans Død var en almindelig Følelse af, at Landet havde lidt et stort Tab, saa var det ikke saa meget den berømte Videnskabsmand der tænketes paa, ikke heller den forhenværende Ministers Indflydelse paa vor Udvikling paa vigtige Omraader; det var først og fremmest den retsindige Mand med den rene Villie«.

NOTER

¹ Livserindringer s. 102. ² ibd. s. 55—67. ³ Indberetning af 8. juli 1832 i Directionen for Univ. og de lærde Skoler. Henlagte Sager ad 2 G 643. ⁴ Livserindringer s. 58. ⁵ ibd. s. 66. ⁶ Jf. Bjørn Kornerup: Frederiksborg Statsskoles Historie, 1933, s. 179 f. med noter. ⁷ Trykt i Weis og Hage: Retsregler for det højere Skolevæsen II, 1891, s. 1—28. ⁸ F. E. Hundrup: Biographiske Efterretninger om de Candidater, som ved Københavns Universitet have underkastet sig philologisk Embedsexamen. Indbydelsesskrift Roskilde 1849. ⁹ Chr. Lütken: Om almindelig Dannelse og dens Midler, Kbh. 1830, s. 41. ¹⁰ Brev fra Madvig til Elberling af 4. Febr. 1831. Ny kgl. Saml. 1560. ¹¹ Livserindringer s. 116. ¹² Maanedsskrift for Litteratur VIII s. 6 ff. ¹³ ibd. s. 386 f. ¹⁴ ibd. s. 392. ¹⁵ ibd. s. 403. ¹⁶ ibd. s. 414. ¹⁷ ibd. s. 405. ¹⁸ ibd. s. 409. ¹⁹ ibd. s. 53 f., jf. ovf. s. 190. ²⁰ ibd. s. 54. ²¹ ibd. s. 414. ²² ibd. s. 415 note. ²³ ibd. s. 426 f. ²⁴ ibd. s. 429 f. ²⁵ ibd. s. 435. ²⁶ ibd. ²⁷ ibd. s. 583 f. ²⁸ Dette synspunkt fremhæves med rette stærkt i Leiv Amundsens opposition mod Einar Boyesens disputats: Hartvig Nissen og det norske skolevesens reform I—II, Oslo 1947. Oppositionen trykt i Norsk pedagogisk tidskrift nr. 3, 1949. ²⁹ Kleine philol. Schriften s. 286. ³⁰ ibd. s. 288. ³¹ ibd. s. 289 f. ³² Maanedsskrift f. Lit. VIII s. 435 f. ³³ ibd. s. 436 f. ³⁴ ibd. s. 594 f. ³⁵ ibd. s. 596 f. ³⁶ ibd. s. 442. ³⁷ ibd. s. 563 ff. ³⁸ ibd. s. 566 f. ³⁹ ibd. s. 567. ⁴⁰ ibd. s. 569 f. ⁴¹ ibd. s. 570 note. ⁴² ibd. s. 572. ⁴³ ibd. s. 573. ⁴⁴ ibd. med note. ⁴⁵ ibd. s. 574 ff. ⁴⁶ Maanedsskrift f. Lit. IX s. 208. ⁴⁷ ibd. s. 227 f. ⁴⁸ Livserindringer s. 160 f. ⁴⁹ ibd. s. 117. ⁵⁰ ibd. s. 102.

⁵¹ Se Einar Boyesen: Hartvig Nissen I s. 33 ff. ⁵² Livserindringer s. 109. ⁵³ Brev fra Madvig til Wesenberg af 29. Januar 1839. Ny kgl. Saml. 1560. ⁵⁴ Brev til samme af 20. Juni 1839, ibd. ⁵⁵ Brev fra Madvig til Elberling af 28. Okt. 1840, ibd. ⁵⁶ Bemærkninger s. 5. ⁵⁷ Jf. Lefolli i Højskolebladet 1904, især s. 1602. ⁵⁸ Lindes Medd. ang. Kbh. Univ. for 1849—56 s. 3. ⁵⁹ Brev fra Madvig til Elberling af 2. Marts 1846. Ny kgl. Saml. 1560. ⁶⁰ Dansk Folkeblad for 30. August 1844 s. 7. ⁶¹ Lindes Medd. for 1849—56 s. 7. ⁶² ibd. s. 365 ff. ⁶³ ibd. s. 11 ff. ⁶⁴ »J. N. Madvig om Haderslev lærde Skoles Lærere 1850«, offentliggjort af T. O. Achelis i Sønderjydske Aarbøger 1923, s. 256—66. ⁶⁵ William Norvin i Sorø, Klostret, Skolen, Akademiet gennem Tiderne II, s. 419—37. ⁶⁶ Sidst trykt i Grundtvigs Værker i Udvalg ved Georg Christensen og Hal Koch IV, s. 471 ff. ⁶⁷ Se f. eks. Roar Skovmand: Folkehøjskolen i Danmark 1841—1892, 1944, s. 42, og Ernst J. Borup: Den danske Folkehøjskole i »Opdragelse og Undervisning i Danmark«, red. af Einer Torsting, 1949, s. 349. ⁶⁸ Jf. Holger Hjelholt i Den danske Rigsdag 1849—1949, I, s. 161. ⁶⁹ Beretning om Forhandlingerne paa Rigsdagen (Den grundlovgivende Forsamling) 1848 I Sp. 435 ff. ⁷⁰ Univ. Festskr. i Anl. af Kongens Fødselsdag 1857, s. 90 f. ⁷¹ Sorø II, s. 444. ⁷² Livserindringer s. 168. ⁷³ Brev fra Madvig til Elberling af 4. Febr. 1831. Ny kgl. Saml. 1560. ⁷⁴ Hovedpunkterne i forhandlingerne refereret i Lindes Medd. ang. Kbh. Univ. 1849—56, s. 162 ff. ⁷⁵ Kultusminist. 2. Dept.s Forestillinger 3136. ⁷⁶ Brev fra Elberling til Madvig af 8. Febr. 1835. Madvigs Privatarkiv. ⁷⁷ Brev fra J. P. Bang til Madvig af 18. Juli 1877.

ibd. ⁷⁸ Sønderjydske Aarbøger 1899, s. 299. ⁷⁹ Livserindringer s. 250. ⁸⁰ Folketings-
tidende 1850 I Sp. 2297 ff. ⁸¹ Trykt i »Skolens Reform« 4. Aarg. 1853, s. 10—61, 65—84,
med efterfølgende diskussion. ⁸² Kultusminist. 2. Dept. 1864 H 12. ⁸³ Brev fra Carl
Berg til Madvig af 20. Marts 1864, Madvigs Privatarkiv. ⁸⁴ Bjørn Kornerup: Frederiks-
borg Statsskoles Historie s. 242 ff. ⁸⁵ Kultusminist. 2. Dept. 1857, 2 A 419. ⁸⁶ ibd. 1868,
M 84. ⁸⁷ ibd. 1871 P 417. ⁸⁸ ibd. 1864, H 535. ⁸⁹ ibd. 1868, M 84. ⁹⁰ Lindes Medd.
ang. det lærde Skolevæsen 1849—56, s. 147 ff. ⁹¹ ibd. s. 58 ff. ⁹² ibd. s. 61. ⁹³ ibd.
s. 87—101. ⁹⁴ I Anledn. af de Angreb, der nylig ere gjorte paa de lærde Skolers Under-
viisningsplan, 1860, s. 4. ⁹⁵ Lindes Medd. ang. de lærde Sk. 1857—78, s. 11—38. ⁹⁶ ibd.
s. 156 ff. ⁹⁷ ibd. s. 117 ff. ⁹⁸ Cirkulære til Rektorerne af 29. Sept. 1873, ibd. s. 380.
⁹⁹ Fædrelandet for 25. October 1858, Nr. 248. ¹⁰⁰ Landstingtid. 1870—71 Sp. 2742—57.
¹⁰¹ Den danske Rigsdag 1849—1949, IV s. 430 ff. ¹⁰² Livserindringer s. 251. ¹⁰³ Lindes
Medd. 1857—78, s. 371. ¹⁰⁴ ibd. s. 374. ¹⁰⁵ ibd. s. 743. ¹⁰⁶ ibd. s. 746. ¹⁰⁷ Berl. Tid.
1877 Nr. 63 og 64. Også særskilt trykt, Kbh. 1877. Diskussionen fortsat Nr. 77, 78 og 83.
¹⁰⁸ Brev fra J. P. Bang til Madvig af 18. Juli 1877. Madvigs Privatarkiv. ¹⁰⁹ E. Spang-
Hanssen: Under Madvigs Auspicier, 1952, s. 151. ¹¹⁰ En nærmere redegørelse for Madvigs
stilling til Højskolen har jeg givet i min opposition mod Roar Skovmands disputats: Folke-
højskolen i Danmark 1841—92, Kbh. 1944; oppositionen trykt i Gads danske Mag. 1944,
s. 630—40. ¹¹¹ Asmussens Medd. ang. Sorø Acad. 1857—78, s. 46. ¹¹² ibd. s. 45. ¹¹³ ibd.
s. 49 f. ¹¹⁴ Jf. Madvigs artikel i Maanedsskrift for Litt. XIX (1838), s. 1—30: Om Betyd-
ningen af den Sætning: »at Man i Skolen skal *skrive* Latin for at lære at *forstaae* Latin.«
¹¹⁵ Lindes Medd. ang. de lærde Sk. 1857—78, s. 92. ¹¹⁶ I Anledn. af de Angreb etc. s. 72.
¹¹⁷ Jf. Hartvig Frischs dom i en anm. af Georg Brandes' Cæsarbog, Tilskueren Dec. 1918,
gentaget og uddybet i »Tænkt og talt under Krigen« 1945, s. 25 f. ¹¹⁸ Georg og Edvard
Brandes' Brevveksling med nord. Forff. og Videnskabsmænd III (1942), s. 261. ¹¹⁹ Chr.
Molbech og hans Søn Chr. K. F. Molbech. En Brevveksling, 1908, s. 68 f. ¹²⁰ ibd. s. 177.
¹²¹ Brev fra Elberling til Madvig af 30. Dec. 1862. Madvigs Privatarkiv. ¹²² Brev fra
Lefolii til Madvig af 11. Sept. 1861, ibd. ¹²³ Mundtlig meddelelse fra dommer Ove Krarup.
¹²⁴ Breve fra B. Borgen til Madvig af 17. og 18. Maj 1854, Madvigs Privatarkiv. ¹²⁵ I An-
ledn. af de Angreb s. 75. ¹²⁶ Dagbladet 1863, Nr. 238, 242, 251, 254, 259, 261. ¹²⁷ J. J. F.
Friis: Ungdomserindringer, 1880, s. 56 f. ¹²⁸ Lindes Medd. 1857—78, 3. H., s. 175. ¹²⁹ Det
ny Aarhundrede 1. Aarg. II, s. 680—88, genoptrykt i Fra Hellas og Italien II, s. 375—85.